

Cum per hos annos, quicquid mihi otii a publico docendi munere restabat, ad historiam linguae Latinae antiquissimae accuratius perscrutandam contulisses, haud raro in eam necessitatem me deductum videbam, ut si quid de natura atque indole vocalium et consonantium aut de pronuntiatione et accentu verborum indagare vellem, earum linguarum vestigia sequerer, quas una stirpe cum sermone Latino in Italiae solo ortas artissimoque cum eo cognationis vinculo coniunctas haud parvum mihi adiumentum subsidiumque fore in his studiis persequendis sperabam. Haec igitur necessitas vel invitum me redire coegit ad studia de dialectis Italicis recolenda, quae me aliquam diu intermisisse fateor, quod uberiorem laboris fructum carpere volebam, quam quem mihi ex eis redire interdum expertus essem. Itaque oblata hac scribendi opportunitate uti liceat, ut ad cognoscendas dialectos Italicas pro virili parte, quantum spatii detur, aliquid proficere coner. Quo in genere ne in campum nimis amplum excurrat oratio, de Volscorum lingua scribendum mihi proposui, cuius rara tantum modo monumenta quaedam usque ad nostram aetatem servata manserunt.

Pendet autem fere tota haec de Volscorum dialecto quaestio a luculentissimo huius linguae monumento interpretando, tabula videlicet Velitris ante hos quattuor et septuaginta annos reperta, quam ad aeris similitudinem expresserunt R. Lepsius, (*Inscr. Umbric. et Osc. tab. XXVI, 24*) et Th. Mommsenius (*Unterital. Dial. tab. XIV*) litteris illam quidem antiquioris formae Latinis conscriptam. Quas imitandi cum facultas non detur, vulgaribus Romanorum litteris titulum perscribam hunc in modum:

DEVE : DECLVNE : STATOM : SEPI : ATAHVS : PIS : VELESTROM |
 FASIA : ESARISTROM : SE : BIM : ASIF : VESCLIS : VINV : ARPATITV |
 SEPI : TOTICV : COVEHRIV : SEPV : FEROM : PIHOM : ESTV | EC :
 SE : COSVTIES : MA : CA : TAFANIES : MEDIX : SISTIATIENS.

Huius igitur tituli una est littera, de cuius vi ac significatione dubitare possis, tertia secundi versus, quippe quae in R. Lepsius tabula forma litterae S simili exhibeatur, apud Mommsenium speciem litterae C sinistrorsum versae prae se ferat. Sed cum de singulari quadam vi litterae C retro versae nihil habeam quod in medium proferam, Th. Mommsenio mihi assentiendum video, qui eam (*a. O. p. 320*) S superiore parte mutilatam interpretatur. Praeterea litteram G abesse a nostra tabula recte quidem monet Mommsenius, at ne antiquiorem eam esse quam Spurium Car-

vilium grammaticum aut Scipionum vetustissima monumenta pro certo affirmem, eo prohibeor, quod nullam in ea vocem repperi C littera scriptam, quae in sermonem Latinum translata per G scriberetur. Neque e titulo Volsci magistratus medi x in eadem exhibito accuratius definitur tempus inscriptionis, quoniam parum liquet, num ante belli Marsici aetatem Veliterni in civitatem Romanam recepti ideoque Latinis magistratuum titulis usi sint (*Momms. Unt. Dial. p. 322*).

Iam vero pro consilio huius scriptionis primum verba tabulae commentariolo subiecto illustrare eorumque conexum sensumque enucleare conabor, deinde, quicquid interpretando profecero, ad alterum illud conferam, quod caput esse huius libelli volui, ut inquisita vocalium consonantiumque Volscarum propria indole ac natura et pronuntiationis immutationibus vicibusque quas subierint accurate investigatis demonstrem, quo cognationis vel adfinitatis vinculo Volscorum lingua cum ceteris, quarum reliquiae servatae sint, dialectis Italicis coniuncta fuerit, maxime in id intentus, ut hoc investigandi labore ab aliqua parte lucem adferam quantulamcumque ad historiam linguae Latinae antiquissimae accuratius perspiciendam. In hac vero scribendi ratione quod omnino abstinni a refellendis denuo erroribus, quos nuper Huschkius libro de monumentis Oscae et Sabellae linguae conscripto in medium protulit, apud eos facile me veniam impetraturum esse spero, qui periti harum rerum cognitores librum illius viri docti perlustraverint, praesertim cum iam alio loco (*Zeitschr. f. vergl. Sprachf. VI, 62 f.*) exposuerim, quid de eo iudicandum videatur.

Ansas vero ad comprehendendum sensum verborum in tabula Veliterna scriptorum aptissimas nobis praebuit Mommsenius, utpote qui non solum verba ipsa non pauca recte interpretatus sit, sed etiam structuram eorum acute perspexerit. Omissis igitur eis, quae aut ipse vir clarissimus se coniectura tantum modo assecutum esse fatetur, aut mihi alia ratione explicanda esse videntur, certiora vestigia ad cognoscendum tituli sensum hucusque reperta Latinis verbis aut litteris ad verba Volasca appositis sic exprimere liceat:

Deve Declune statom. Sepis atahus, pis Velestrom fasia esaristrom,
 Div- Declun- statum. Siquis -erit, quis Veliternorum faciat -um,
 se bim, asif vesclis, vinu arpatitu, sepis toticu covebrin
 si bovem, — vasculis, vino — siquis publico -o
 sepu, ferom pihom estu. Ec. Se. Cosuties, Ma. Ca. Tafanies
 sciente, — pinum esto. Ec. Se. f. Cosutius, Ma. Ca. f. Tafanius
 medix sistiatiens.
 meddices statuerunt.

Iam singula deinceps tituli nostri verba recensenda atque in disceptationem vocanda sunt.

DEVE DECLVNE STATOM. In his verbis explanandis a Mommsenii sententia mihi discedendum video, quippe qui primam vocem deve dativum feminini generis interpretatus Latino divae verterit ideoque etiam Declune pro dativo stirpis femininae Decluna- habeat, quae deam quandam Volscorum significet. Primum enim apud Umbros a stirpibus nominum in o exeuntibus dativi in e vocalem desinentes formantur, cum vocalis i ad stirpes adfixa, quae nota est huius casus, coaluerit cum praecedenti vocali o in e longum. Cuius modi dativos in monumentis Umbricis

hos invenimus: Fise, Tefre, Çerfe, Saçe, Puprike, pople, Tursce, Naharce, Iabusce, Iuvie, Hurie, Fisie, Şansie, Grabovie, Martie, qui prodierunt a stirpibus Fiso-, Tefro-, Çerfo-, Saço-, Pupriko-, poplo-, Tursco-, Naharco-, Iabusco-, Iuvio-, Hurio-, Fisio-, Sansio-, Grabovio-, Martio-, (*Aufr. u. Kirchh. Umbr. Sprachd.* I, p. 117. II, p. 135). Sic etiam apud Volscos, quorum linguam proxime accedere ad similitudinem Umbricae certissima reperiuntur vestigia, verba *deve Declune* possunt certe dativi stirpium *devo- Decluno-* esse, ita ut deum hoc loco Volscorum habeamus, non deam. Quod revera ita esse, hac ni fallor argumentatione demonstrari poterit. E tabula videlicet nostra conspicitur bovem huic Volscorum numini oblatum esse, id quod infra apparebit ex interpretatione Volsci nominis bim Latino bovem respondentis. Apud Umbros hoc verbum masculino genere fuisse sicut in lingua Latina, ex adiectivis seu pronomibus intellegitur, quae ad casus eius apposita legimus in tabulis Iguvinis, ut:

esu bue, i. e. hoc bove, *AK. Umbr. Spr. II, p. 143.*

tre buf kaleruf, i. e. tres boves callidos (i. e. alba fronte praeditos) l. c. 210.

Itaque consentaneum est etiam Volscam vocem bim masculini generis esse, praesertim cum e nomine Vitruvii Vacci Fundani (Liv. VIII, 19) colligere liceat, etiam in Volscorum lingua vocabulum vaccam idem animal femininum significasse atque apud Romanos. Ut vero in sacris Romanorum boves mares deis tantum modo sacrificari solebant, non deabus, sic in Umbrorum caerimoniis tribus tantum deis boves mactatos invenimus, Iovio Grabovio, Marti Grabovio, Vofiono Grabovio, id quod ex hisce formulis cognoscere licet:

Iuve Krabufi tre buf fito, *Tab. Ig. Ia, 3. AK. Umbr.*

Iovio Grabovio tres boves facito. *Sprd. II, p. 128. f. 185. f.*

tre buf fetu, Marte Krapufi fetu, *Tab. Ig. Ia, 11. AK. Umbr.*

tres boves facito, Marti Grabovio facito. *Sprd. II, p. 185. f.*

tre buf kaleruf fetu Vofione Krapuvi, *Tab. Ig. Ia, 20. AK. Umbr.*

tres boves callidos facito Vofiono Grabovio. *Sprd. II, p. 210.*

Quodsi hinc colligere licet etiam apud Volscos Umbrorum consanguineos deis tantum, non deabus, boves mares in sacrificiis mactatos esse, inde sequitur dativos *deve Declune* a stirpibus *devo- Decluno-* deducendos esse et deum significare sicut Umbricos Fise, Tefre, Çerfe, Saçe, Grabovie, Martie, alios. De finalis autem horum nominum litterae *e* natura et origine infra suo loco conlata similium formarum copia disceptabitur. De origine nominis *declune*, quamquam vereor, ne latius hic campus pateat excurrendi et coniecturis indulgendi, tamen non plane omittendam quaestionem duxi, non quo rem ad liquidum perducam atque absolvam, sed ut eis, qui de religionibus Romanorum scribendum sibi proposuerint, diversas interpretandi vias monstrasse satis habeam. Potest enim vox simplex esse nomen *dec-l-une*, adfixis duabus vocis particulis, *-ulo* et *-uno* ad stirpem *dec-*. Quarum hanc alteram *-uno*, *-una* animadvertere licet in compluribus deorum nominibus, velut in Volco Vesune (*tab. Antin. Momms. Unt. Dial. p. 321*) in Umbricis Vesune, Puemune (*AK. Umbr. Sprd. II. p. 416*) Vofiune, Vofione (l. c.

p. 423), in Sabino Vacuna (*Schol. Hor. Ep. I, 10, 49*), in Latinis Alemonia, Bubona, Epona, Fluviona, Intercidona, Mellonia, Populonia, Pomona, Vallonia (vgl. *Ambrosch, Religionsbücher der Römer, p. 12. f.*). Potest vero nomen de-clu-ne etiam compositum esse praepositione de stirpi praefixa. Sic enim permulta deorum Romanorum nomina cum praepositionibus composita habemus, numinum plerumque de plebe, ut ita dicam, quae in indigentis pontificum perscripta erant, ut A-verrunci, Ab-eona, Ad-eona, Ad-olenda, Af-ferunda, A-scensus, Co-inquenda, Com-molenda, Con-sivius, De-verra, De-ferunda, E-geria, In-cubus, In-uus, Ind-igetes, Inter-cidona, Per-fica, Per-tunda, Prae-stites, Pro-nuba, Pro-sa (Pro-vorsa), Pro-serpina, Post-verta, Sub-igus (*Ambrosch. l. c.*); sic apud Oscos Anter-stata (*tit. Agn. a, 5. b, 6. Momms. Unt. Dial. Tab. VII*), apud Umbros Pre-stata, Pre-stota quaedam dea invocabatur (*AK. Umbr. Sprd. II, p. 418*). Quodsi nomen De-clu-ne eius modi compositum est, stirpem verbi clu-endi in eo inesse crediderim, quod purgare significat, cum ab eadem stirpe etiam nomina Veneris Clu-acinae, fossae Clu-iliae, Clo-elii cuiusdam Volsci (*Liv. III. 25. 28*) derivanda videantur. Ab hac igitur stirpe si prodiit nomen De-clu-ne, deum quendam significat Volscorum lingua, qui clu-it seu purgat, sicut Romanorum ille deus Februus a cuius nomine verbum februare derivatum purgare significat (*Varro, L. L. VI, 113*). Sed quamvis haec altera interpretandi nominis ratio mihi magis arrideat quam prior illa, tamen difficile est hac in re quicquam certi adfirmare. Etenim de rebus sacris Volscorum apud antiquos scriptores nihil memoriae proditum inveni, praeterquam quod e Livio conspicitur Satrici, Volscorum quondam oppido Matris Matutae templum fuisse (*VIII, 33. 27*), et Suetonius gentem Octaviam memorat quondam ex decreto publico pro populo Veliternorum Marti rem divinam fecisse (*Oct. 1.*), sicut pro populo Romano Nautii Minervae (*Serv. Verg. Aen. V. 704. II. 166*), gens Iulia Apollini (*a. O. X, 316*), Potitii et Pinarii Herculi in ara maxima (*Fest. p. 237. Serv. Verg. Aen. VIII, 270*), aliis numinibus in Quirinali monte Fabii (*Liv. V, 46. Val. Max. I, 1, 11*) sacra facere solebant. Quae cum ita sint, totam rem integram relinquo eis, qui religiones Romanorum accuratius, quam hucusque factum video, denuo retractare velint, et iam ad tertiam tituli Veliternensis vocem inquirendam transeo.

Statom igitur Volsee eandem verbi formam esse ac Latine statum, nemo erit qui infitias eat. At difficilior est quaestio, quid in rebus sacris Volscorum, de quibus scriptum est in tabula nostra, significare videatur. Cui ut satisfaciam, primum aliquot scriptorum locos ascribam: *Fest. p. 344*: Stata sacrificia sunt, quae certis diebus fieri debent. Cato in ea, quam scripsit de L. Veturio, de sacrificio commisso, cum ei equum ademit: 'Quod tu, quod in te fuit, sacra stata, solemnia, capite sancta deseruisti'. *Fest. p. 92*: feriae statae appellabantur, quod certo statutoque die observarentur. *Liv. V, 52*: sacrificiis sollempnibus non dies magis stati quam loca sunt, in quibus fiant. *Fest. p. 351*: Sistere fana cum in urbe condenda dicitur, significat loca in oppido futurorum fanorum constituere, quam (quam) Antistius Labeo ait in commentario XV juris pontifici, fana sistere esse lectisternia

certis locis et dis habere. *Serv. Verg. Aen. IV, 200*: Qui mos sit templorum constituendorum, relatam est, quae aut tantum sacra sunt, aut ibi etiam respublica administrari auspiciato potest (*cf. l. c. 377*). Quibus scriptorum verbis inter se comparatis apparet, has dicendi formulas apud Pontifices sacerdotesque populi Romani in usu fuisse: stata sacra, stata sacrificia, stata loca, stati dies, statuti dies, statae feriae, stativae feriae (*Macrob. Sat. I, 16*) sistere fana, sistere lecti-sternia, constituere templa, constituere loca fanorum. Unde intellegitur, etiam in tabula Veliterna statom significare legem de ritibus aut diebus aut locis sacris divo Decluno instituendis qualemcumque latam, id quod comparata extrema tituli formula confirmatur.

EC : SE : COSVTIES : MA : CA : TAFANIES : MEDIX : SISTIATIENS. Haec verba Mommsenius (*l. c. p. 325*) recte interpretatus est: Ec. Se. fil. Cosutius, Ma. Ca. fil. Tafanius meddices statuerunt, et cum aliqua veri specie praenominum notas Ec. et Ca. supplevit Egnatius et Gaius, cum de ceteris varie conicere liceat (*vgl. AK. Umbr. Sprd. II, p. 311*). Ad formam autem nominativi pluralis medix a singulari non diversi conferendi sunt Oseorum nominativi pluralis $\mu\acute{\epsilon}\delta\delta\epsilon\iota\xi$ (*tit. Mamert. Momms. Unt. Dial. tab. XII, 39 a.*) meddiss (*a. O. tab. VIII, 51*) censtur (*tab. Bant. 19. 20.*) quas quidem formas Kirchhoffius (*Stadtrecht von Bantia, p. 13*) optime demonstravit elisione vocalis ortas, qua consonans s, nota videlicet nominativi pluralis, cum stirpe vocis coniuncta fuerit. Hac enim elisa fieri non poterat, quin s cum praecedenti x voalesceret in unum sonum aut ipsius x, ut in forma $\mu\acute{\epsilon}\delta\delta\epsilon\iota\xi$, aut emollita gutturali parte duplicis huius consonantis in ss, id quod animadvertere licet etiam in Volsca forma medis (*tab. Antin. Momms. Unt. Dial. p. 321*) et in Osca meddiss; praecedente vero consonanti r idem s, quoniam non ferebant Osci sonum rs in exitu verborum, plane defecit, ita ut nuda stirps nominis censtur relinqueretur. Nec dubium videtur, quin verbum sistiatiens significet statuerunt, quamvis forma eius controversiam movere possit. Adhibitis igitur Oseorum perfectis profa-tted (*tit. Pompei. tab. XI, 21. 24. 26*), i. e. probavit, profa-ttens (*Cipp. Pompei. v. 11*) i. e. probaverunt, teremna-ttens (*a. O. 2. 5—6*), i. e. terminaverunt, in promptu est a stirpis sta- forma reduplicata si-sta-, quae Latine in si-ste- vel si-sti- adtenuata est, perfecti tertiam personam pluralis si-sta-ttens eadem ratione prodire, ut ab Osci verborum stirpibus profa-, teremna- formas profa-ttens, teremna-ttens. Cum autem in tabula nostra Veliterna nusquam littera duplicata reperiatur, pro sista-ttens Osco more scripto Volsce si-sta-tens requirendum videtur. Re vera autem hanc formam genuinam et integram fuisse apud Volscos, eamque immutatam esse et corruptam in si-stia-tiens, conlatis Osci quibusdam vocabulorum formis adfirmare ausim. Sunt vero hae:

eitiuvam, *tit. Pompei. tab. X, 24.*

cf. eituam, tab. Bant. 9.

oitiuvad, *l. c.*

cf. eituas l. c. 9. 13. 18. 27.

tiurri, *tit. Pompei. tab. XI, 29 a. b.*

cf. Lat. turrem.

Tiiatium, *num. Teat. Momms. Unt. Dial. p. 201. 301.* *cf. Tianud. Momms. l. c.*

Tiati l. c.

piihioí, *tab. Agn. b. 15.* cf. Umbr. peho-, pihō-. *AK. Umbr. Sprd. II, 412.*
 piistíai, *tab. Agn. a. 14. b. 17.* cf. Volsc. pihom, Lat. pius.

Ex his formis inter se comparatis elucet, tenues consonantes t et p Oseorum lingua interdum sono quodam I in pronuntiatione subiuncto, quem a semivocali sibilanti Latina I haud alienum fuisse crediderim, mollitas et obtusas esse. Sic etiam apud Volscos genuina et integra forma si-sta-tens pronuntiando corrumpi poterat in si-stia-tiens; etenim ne de scribendi errore cogitem, formis litterarum tabulae nostrae prohibeor acuto ubique scalpro distincte et accurate incisarum.

Cum formulis autem in exordio et in fine nostri tituli scriptis mirum quantum consentiunt Oseorum quaedam formulae sacrales ritualesque in tabula votiva Agnonensi servatae (*Momms. Unt. Dial. tab. V, 1*). Nam verba quae initio scripta sunt: statos pos set hortín kerríiín, nihil aliud significare quam: statí qui sunt in templo Cereali, dudum luculenter demonstratum videtur (*Knoetel, Zeitschr. f. Alterthw. 1852, n. 17. Kirchl. Stadtr. v. Bantia. p. 9. f. Zeitschr. f. vergl. Sprachf. V, 127*). Quaeritur autem, cuiusnam substantivi notio supplenda sit ad participium statos, locusne an dies constituatur sacrorum singulis numinibus, quae in titulo illo enumerantur, faciendorum. Quorum locus cum verbis hortín (*l. c. v. 1*), i. e. in templo et aasai (*l. c. v. 16*), i. e. in ara indicatus sit, non video, statos quid aliud Osce significare possit ac dies statos, quibus ibidem singulis deis sacra fiant. Atque hoc etiam comprobatur voce statíf, quam in antica tabulae quater et decies repetitam invenimus post singula deorum nomina, sicut ex his exemplis apparet: dioveí regatureí statíf (*l. c. v. 12*). herekloí kerríioí statíf (*l. c. v. 13*). Adverbium sta-tí-f autem casum locativum existimo substantivi verbalis sta-ti-, cuius accusativum sta-tim Latina lingua in adverbium convertit eodem modo ut rap-tim, carp-tim, praeser-tim, junc-tim, alia permulta. Sic Umbricum adverbium ku-te-f a nomine verbali ku-ti- derivatum idem valere ac Latine cau-ti-m linguae Umbricae interpretes demonstraverunt (*AK. Umbr. Sprd. I. p. 150. II, p. 236*). Notam vero locativi casus-f, quam e pleniore -fem, -fe in Umbrorum lingua mutilatam esse constat, etiam adverbium pronominis relativi pu-f apud Oscos (*tit. Pompei. tab. XI, 29 a. b*) prae se ferre videmus, cui Umbrice respondet pu-fe, Latine u-bi (cf. ali-cu-bi) atque eadem ratione a stirpe i pronominis demonstrativi prodiit Umbrice i-fe, Latine i-bi (*AK. Umbr. Sprd. I, p. 150. III*). Quodsi Latinum statim idem valuisse ac statuto loco vel tempore, docent hi scenicorum poetarum versus:

Plaut. Amph. 276:

Íta statim stant sígna neque nox quícquam concedít die.

Ter. Phorm. 789:

... nam ex eis praédiis talénta argenti bína

Capiébat statim . . .

inde colligitur etiam Oscum adverbium statíf in tabula votiva Agnonensi significare stato die vel statis diebus, itaut Osca verba: dioveí regatureí statíf accurate respondeant Latinis: Iovi rectori statim, item Osca: herekloí kerríioí statíf idem valeant ac Latina: Herculi Cereali statim. Iam cum formula initiali: statos pos set hortín kerríiín

conferenda sunt eiusdem tabulae verba ultima in postica scripta: horz dekmannioís stait, quorum sensus fugit interpretes, quod de decumano limite cogitabant (*Momms. Unt. Dial. p. 140*). Sic enim nequaquam intellegitur, quid sibi velit hoc loco numerus pluralis vocis dekmannioís, vel qui fieri possit, ut unum templum in compluribus limitibus seu agris decumanis stare dicatur. Erit igitur alia via interpretationis quaerenda. Cum inter cetera numina bis in titulo Osco nostro Herculis nomen legatur dativo casu positum, herekloí kerríoi (a. 13. b. 17), sequens dekmannioís in postica scriptum facile nos monet decimae Herculis, de qua Macrobius refert, III, 12: Testatur etiam Terentius Varro maiores solitos decimam Herculi vovere.

Plaut. Bacch. 665:

Hérculem fécit ex patre
décumam partem éi dedit síbi novem apstulit.

Stich. 386:

Hércules, decumam ésse adauctam tibi quam vovi grátulor.

Quod genus sacrificii Potitios et Pinarios ad aram maximam quondam Herculi peragisse constat (*Fest. p. 237*). Hanc vero decimam etiam ceteris numinibus oblatam esse a Romanis Paulli verba docent, p. 71: Decima quaeque veteres diis suis offerebant, et Dionysii Halicarnassensis locus, A. R. VI, 17: ἀπὸ δὲ τῶν λαφύρων ἐξελόμενος τὰς δεκάτας, ἀγῶνάς τε καὶ θυσίας τοῖς θεοῖς ἀπὸ τεσσαράκοντα τάλάντων ἐποίει, καὶ ναῶν κατασκευὰς ἐξεμίθωσε Δίμητρι καὶ Αἰονυσίῳ καὶ Κόρη. Quodsi Herculi, Cereri, Libero Liberaeque, ceteris numinibus apud Romanos decimis conlatis sacra et templa constituta legimus, idem obvenisse deis in tabula Agnonensi enumeratis, velut Kerri, i. e. Cereri, dioveí regatureí, i. e. Iovi rectori, herekloí kerríoi, i. e. Herculi Cereali, deívaí genetai, i. e. divae Genetae, e voce dekmannioís in fine formulae votivae scripta adfirmare non dubito. Est autem dekmannioís ab Osco numerali dekmō-, i. e. decimo- ita ortum, ut primum vocis particula -ano ad stirpem eius adfixa dekmāno- fieret, Latino decimāno- respondens, deinde haec stirps ita adaucta denuo amplificaretur syllabis finalibus -io adiectis. Duplex igitur n verbi dekmannioís non assimilatione litterarum ortum videtur, sed vi accentus, quo antepenultima elata erat, sonus consonantis n pinguior crassiorque redditus est ut in nummorum inscriptione akudunniad (*Momms. U. D. p. 246*), i. e. Aquilonia, id quod in lingua Latina persaepe evenisse constat. Ita cum dekmannioís proprie sit adiectivum, quo comprehendantur res qualescumque ad decimas pertinentes, ut Latino decimanis, tamen cum nostro loco substantivi vice fungatur, in conexu verborum nihil aliud significat ac decimis. Ut autem dignoscatur, utrum dativus an ablativus pluralis sit dekmannioís, iam sequentis verbi stait ratio habenda erit. Formae igitur stait et staiet (*Cipp. Abell. a. 58*) cum antea probabili ratione pro coniunctivis habitae esse viderentur, quae Latinis stet et stent responderent (*Kirchh. Stadtr. v. Bantia p. 9*), nuper Buggius (*Zeitschr. f. vergl. Sprachf. V, 7*) aliam protulit interpretationem, cui quin assentiar, vel invitus facere non possum. Docet enim stait et staiet non coniunctivi sed indicativi praesentis esse formas, easque a verbi stirpe

sta-i- adfixo i amplificata e simplici sta- deducendas esse. Eandem stirpis formam Umbrice esse stah-e-, stah-i-, littera h inserta ut assolet apud Umbros, quae porrectam a vocalem notet, unde iam Aufrechtius derivavit imperativum sta-i-tu, i. e. sta-to, indicativum stah-u, i. e. sto, futurum stah-e-ren, i. e. stabunt (*Umbr. Sprd. I, p. 79*). Ne repetam igitur argumenta, quibus vir ille doctus ostendit, stait vertendum esse stat, et staiet in Cippo Abellano scriptum stant, facile intellegitur hunc sensum indicativi stait aptissimum esse in formula finali tabulae votivae Agnonensis, de qua hoc loco agitur. Cum enim saepissime verbum Latinum stare cum ablativo instrumenti coniunctum reperiatur, ut apud Livium, VIII, 7: disciplinam militarem, qua stetit ad hanc diem Romana res, solvisti, etiam Oscum dekmannioís, quod praecedit indicativo stait, ablativum interpretari non dubito. Ergo verba horz dekmannioís stait vertenda sunt templum decimis stat, hoc est templum decimis statutum sive constitutum est. Formula igitur sacralis Osca horz stait accurate convenit cum Latinis fana sistere, templa constituere. Quid vero sit decimis statuere templum, optime intellegitur e loco Dionysii laudato (*A. R. VI, 17*), ubi memoriae proditur, decimis quadraginta talentorum de praeda exemptis (*ἀπὸ δὲ τῶν λαφύρων ἐξελόμενος τὰς δεκάτας*) non solum ludos et sacra celebrata sed etiam templa constituta (*ναῶν κατασκευάς*) esse Cereri Libero Liberaeque. Simili ratione de templo Dianae Aventinensis Servio rege auctore a foederatis Latinis constituto idem rerum scriptor narrat, *A. R. IV, 26*: *Συμβούλευσεν αὐτοῖς ἱερὸν ἄστυλον ἀπὸ κοινῶν ἀναλωμάτων ἐν Ρώμῃ κατασκευάσασθαι ἐν ᾧ θύουσιν, εἰ αἱ πόλεις συνερχόμεναι καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἰδίᾳ τε καὶ κοινᾷ θυσίᾳ καὶ πανηγύρεϊ ἄξουσιν, ἐν οἷς ἂν ὀρίσωσι χρόνοις*, ubi verba ἱερὸν — ἀπὸ κοινῶν ἀναλωμάτων — κατασκευάσασθαι fere idem valent ac templa decimis constituere.

Iam ut redeamus ad tabulam nostram Veliternam, siquis concesserit, Osca verba horz dekmannioís stait significare templum decimis statutum est, eo minus dubitabit Volscam formulam *Ec. Se. Cosuties Ma. Ca. Tafanies medix sistiatiens* vertendam esse *Ec. Se. f. Cosutius, Ma. Ca. f. Tafanius meddices* statuerunt. Apparet igitur duos Veliternorum meddices seu praetores fanum vel aram constituisse divo Decluno numini, ideoque statom, hoc est legem de sacris huic deo ferendis statutam in tabula aenea inscribendam curasse.

Explanatis igitur formulis tituli nostri et initialibus et finalibus viam aperuisse et munivisse quodam modo mihi videor, qua progressus sensum ceterorum tabulae verborum comprehendere possim. Quae quidem eo ordine in disceptationem vocabo, qui maxime mihi argumentationem iuvare atque expedire videtur.

FEROM PIHOM ESTV. Horum verborum postremum estu imperativum esse stirpis verbi es- et Osco estud (*Cipp. Abell. a. 40. 44. tab. Bant. 12. 23. 26. 30. 37*) Latino esto respondere, quis est quem fugere possit? Nec difficile erat cognitu, vocem pihom cum Umbrica stirpe peho- piho- esse conferendam unde verbi formae peha-tu, piha-tu, i. e. piato, piha-fei, piha-fi, i. e. piavi, piha-z, pihos, i. e. piatus, et substantivum piha-klu,

piha-clo, i. e. piaculo prodierunt (*AK. Umbr. Sprd. II, p. 412 f.*) Neque ab his seiunctum est Oscum piñhoi (*tab. Agn. b. 15*) i. e. pio, nisi quod vocis particula -io simplici stirpi piñho- adfixa videtur. Volscum igitur pihom idem est quod Latine pium. Denique fer-om, quod Mommsenius pro arbitrio iustum vertit, infinitivum interpretor Latino ferre respondentem eiusdem generis ut in lingua Umbrica a-ferom, a-fer-o, i. e. circum-ferre, er-u, er-om, i. e. esse, façi-u, faç-u, i. e. facere, a-seri-o, i. e. observare, sti-pl-o, i. e. stipulari (*AK. Umbr. Sprd. II, p. 415. I, p. 149*), apud Oscos ac-um, i. e. agere, a-ser-um, i. e. adserere, deic-um, i. e. dicere, ez-um, i. e. esse, censa-um, i. e. censere, molta-um, i. e. multare (*Momms. U. D. p. 234. Kirchl. Stadtr. v. Bant. p. 34. 53. AK. Umbr. Sprd. II, 330*). Quos quidem infinitivos interpretes monumentorum Umbricorum accusativos nominum verbalium interpretantur a verbi stirpe derivatorum adfixa u, o vocali. Quid igitur? Num quis dubitare poterit, Volscum verbum fer-om in titulo nostro, ubi de sacris constituendis agatur, eodem sensu exhibitum esse ut Umbricum ferum, ferom in caerimoniis tabularum Iguvinarum (*AK. Umbr. Sprd. II, 406*) et Latinum ferre in rebus sacris Romanorum? Ergo verba ferom pihom estu vertenda sunt: ferre pium esto, unde sequitur de quovis sacro agi in titulo nostro, quod divo Decluno ferri fas sit eis legibus seu conditionibus, quae verbis a coniunctione conditionali praecedenti se, i. e. si bis repetita pendentibus indicentur.

ASIF VESCLIS VINU ARPATITV. Ex hac formula sacrali Mommsenius verba vesclis, vinu recte vertit vasculis, vino et linguae Umbricae interpretes comparaverunt cum Umbricis veskles, vesklir, vinu, vino (*AK. Umbr. Sprd. II, p. 281*). Etenim vasculis et vino etiam Umbrorum sacerdotes in comprecationibus rite peragendis usos esse, docent formulae tabularum Iguvinarum, e quibus exempli causa has ascribam:

- t. Ig. VII a, 9: vesclir adrir — persnihmu.
 vasculis atris — precator.
 t. Ig. VII a, 24: vesclir alfir — persnihmu.
 vasculis albis — precator.
 t. Ig. II a, 39: asaku vinu — taçez persnihmu.
 ad aram vino — tacitus precator.

(*AK. Umbr. Sprd. II, p. 190. 281. 387. cf. 28*). Quodsi in his formulis voces vesklir et vinu sequitur verbum ad rem divinam faciendam spectans, inde conicere licet, in tabula Veliterna vocabulum arpatitu, quod eisdem vocibus subsequitur scriptis, verbum esse generis eiusdem. Primum igitur comparato imperativo estu, de quo egimus, facile nobis persuadebimus etiam arpatitu imperativum verbi compositi ar-pat-i-tu eadem stirpe linguae Sanscritae pat-(ire) ortum, unde Latine pet-o Graece πέτ-ουαι prodiit, qui proxime accedit ad formam Latini ad-pet-i-to. Antiquam vero eundi notionem etiam Latine retinuit haec stirps in composito praepet-es (*Fest. p. 205*), quo augures Romanos significasse aves legimus, quae provolantes secundum auspiciam facerent. Quem eundi sensum etiam Volscum compositum ar-pat-itu servasse arbitror, ita ut idem significet ac Latinum accedito. De forma autem illius imperativi primum notandum videtur,

vocalem *a* stirpis etiam in composito praefixa praepositione integram servatam esse sicut in Umbricis *ar-kani*, *pru-kanurent*, *sub-ahtu*, *ar-habas*, *an-takres*, *Iu-pater*, cum Latina composita quae his respondent *ac-cinere*, (*pro-cin-*), *sub-igere*, *ad-hibere*, *in-teger*, *Iu-piter* sicut cetera fere eiusdem generis vocalem *a* in *i, e* attenuatam habeant (*AK. Umbr. Sprd. I, p. 19*). Sic etiam Oscorum composita *aa-manaffed*, *anter-statai* stirpis vocalem *a* incolumem retinuerunt (*Momms. UD. p. 244. 296.*) Deinde animadvertendum est praefixam praepositionem *ar-* verbi *ar-patitu* simili ratione depravatam esse e genuina forma *at*, *ad*, ut *ar-* in Umbricis compositis *ar-veitu*, *ar-fertur*, *ar-putrati*, *ar-kani* (*AK. Umbr. Sprd. I, 64—66*) ac plane congruere cum Latina praepositionis eiusdem forma, quam composita *ar-biter*, *ar-volare*, *ar-vorsum*, *ar-vehant*, *ar-fari*, *ar-fuisse*, *ar-cesso* alia haud pauca prae se ferunt. Quam quidem rem hic attigisse tantum satis habeo, cum de formis praepositionis *at*, *ad*, *ar*, *ar* infra accuratius agere in animo sit. Ita ab omnibus partibus, si quid video, enucleata et confirmata est significatio *accedito*, quam Volscis vocabulo *arpatito* vindicandam arbitratus sum. Ab hac vero ipsa accedendi notione eo deducimur, ut verbum requiramus in titulo Veliterno scriptum, quo locus ad quem accendendum sit definiatur.

Examinemus igitur vocabulum *asif*, quod est primum formulae de qua agitur. Quid? Nonne finalem eius litteram *f* ad stirpem verbi additam iam supra vidimus locum significare? Audiamus linguam Umbricam, in qua constat casus locativi notam *-fem*, *-fe*, *-f* ad nominum stirpes adfixam indicare locum ad quem accedatur, eamque plurali numero propriam esse, ita ut *veru-fe*, (*AK. Umbr. Sprd. I, 951*) significet ad portas. Praeterea obtusas ac mutilatas huius notae formas *-fe*, *-f* etiam ad singularem numerum adhibitam invenimus, ut locus definiatur, ubi versetur aut res aut persona, in adverbis *i-fe*, i. e. *i-bi*, *pu-fe*, i. e. *u-bi*, *esu-f*, i. e. *istic* (*AK. Umbr. Sprd. I, p. 150*) sicut in Osco *pu-f* iam memorato et in Latinis *i-bi*, *in-i-bi*, *inter-i-bi*, *post-i-bi*, *i-bi-dem*, *u-bi*, *ali-cu-bi*, *ali-bi*, *u-bi-que*, *u-bi-cum-que*, de quibus nuper plenius disserui (*Zeitschr. f. vergl. Sprachf. V, 119. f.*). Inde colligitur litteram *f* vocabuli Volsci *asif* eiusdem generis esse notam loci ad stirpem vocis adfixam, ut locus ad quem accendendum sit, ad quem spectet illud verbum *arpatitu*, designetur. Deliberantibus porro, quaeenam fuerit illa stirps, facile occurrunt atque ultro se offerre videntur Umbrica vocabula *asa* et *aso* (*AK. Umbr. Sprd. p. II, 402*), Oscum *aasa* (*Momms. U. D. p. 244*), Latinum *asa* (*Ter. Scaur. p. 2252*), unde *ara* prodiit. Horum vocabulorum notionem quis ambigat etiam in Volscis *asif* inesse? At enim quaeritur, cuiam declinationi nomen Volscum vindicandum videatur, vel quaeenam fuerit eius forma stirpis. Quam nec *asa-* nec *aso-* fuisse, pro similitudine illa, quae intercedit inter Umbrorum et Volscorum linguam, coniecerim e casibus locativis illorum *fesna-fe*, *presolia-fe*, *hebeta-fe*, a stirpibus *fesna-*, *presolia-*, *hebeta-* formatis et secundae quae vocari solet declinationis *veru-fe*, *vero-fe*, *avieklu-fe*, *krematru-f*, qui et ipsi vocalem *u, o*, qua dignoscitur classis declinationis, integram servaverunt. (*AK. Umbr. Sprd. I, p. 114*). Eadem ratione ni fallor Volscorum casus locativi *asa-f* aut *aso-f* sonare debebant, si a stirpibus *asa-* aut *aso-* orti essent. Quam obrem ut a stirpe *asu-* derivandum arbitrer, me

movet eadem illa Volscae linguae cum Umbrica similitudo. Etenim a stirpibus huius linguae arputratu, i. e. arbitrato, manu, i. e. manu, trefu, i. e. tribu prodierunt ablativi arputrati, mani, trefi, quod ea ratione factum esse interpretes Umbricarum inscriptionum docuerunt, ut genuinae ablativorum formae fuerint arputratu-id, manu-id, trefu-id, nota ablativi *d* interposita vocali *i* cum verbi stirpe coniuncta, deinde *u* vocalis vel obmutuerit vi sequentis *i* vel cum ea coalescerit in *i* longum (*AK. Umbr. Sprd. I, 371*). Sic etiam linguae Oscae stirpis castru- ablativus castr-id ortus videtur e pleniore forma castru-id et stirpis manu- accusativus man-im ex ampliore forma castru-id et stirpis manu- accusativus man-im ex ampliore forma manu-im (*tab. Bant. 8. 24. Kirchh. Stadtr. v. Bant. p. 79. 80*), ita ut hic quoque vocalis, qua classis declinationis dignoscitur, cedat subsequenti, qua intercedente casus nota cum stirpe verbi coniungitur. An vero alia ratione prodiisse putabimus genetivos Latinos apud scenicos poetas antiquiores vel maxime usitatos velut gemitu, quaesti, tumulti, sumptu, senatu, strepitu, luctu, aestu, partu, sonitu, ornatu, fructu, adventu, piscatu, portu, exercitu, aspectu, luctu, saltu, geli (*cf. Non. cap. VIII, p. 328—337. G. Charis. 10. 40. 105. 116. P. Prisc. VI, 73. 84. VII, 86. H. Anal. grammat. Vindob. p. 127. Don. Ter. Andr. II, 2, 28. Hec. III, 2, 21. Ritschl, tab. Aletr. p. 7—9. Rhein. Mus. VII, 494*)? Nempe in omnibus his genetivis plena et genuina forma uis correpta est in *i*, vocalibus *u* et *i* pronuntiando confusis in *i* longum, nota vero genetivi *s* abiecta. Id certe apparet, Volsce as-if posse eadem ratione prodire ab asu-if ut Umbrice arputrat-i, man-i, tref-i ab arputratu-id, manu-id, trefu-id, Osce castr-id, man-im a castru-id, manu-im, Latine senat-i a senatu-is. Hac igitur argumentatione fretus Volscum asif vertendum esse ad aram existimo. Nec vereor, ne quis mirum vel inauditum putet, quod Latine, Osce, Umbrice stirps asa in *a* exeat, contra Volsce asu in *u* desinat, si modo reputaverit Latino castru- respondere Umbrice et Osce castru- (*Kirchh. Stadtr. v. Bant. p. 57*) Latino terra Osce terom (*Cipp. Abell. 18. 19. 21. 46. 49. Momms. U. D. p. 299*), ut alia eiusdem generis omittam.

Ergo verba tituli Veliterni asif vesklis, vinu arpatitu vertenda sunt: ad aram vasculis vino accedito. Verborum igitur structuram similem esse videmus atque in Umbricis formulis supra scriptis: vesklir alfir- persnihmu, i. e. vasculis albis precator, vesklir adrir- persnihmu, i. e. vasculis atris precator. Accuratissime vero structura verborum tertia, de qua supra dictum est, formula Umbrica cum Volsca nostra congruit: asaku vinu- tahez persnihmu, i. e. ad aram vino- tacitus precator. Similes vero ritus sacrorum descriptos legimus in actis fratrum Arvalium, *Marini, Atti e Monum. d. frat. Arv. tab. XLI*: Item flamen et promagister scyphos argenteos cum sumpuvis vino repletis ante ostium (et) acceras (ferentes) ture et vino fecerunt, deinde reversi in aedem in mensa sacrum fecerunt ollis, et ante aedem in cespite promagister et flamen sacra fecerunt, — ad aram reversi thesauros dederunt, exierunt tripodaverunt, — item foras ad aram reversi thesauros dederunt. Pro vesclis Volscorum et Umbrorum hic scyphos argenteos et ollas habemus, et ut in tabula

Veliternensi ad aram accedere iubentur qui sacra faciunt, sic fratres Arvales ad aram redeunt. Neque quemquam fugere potest, verba tabulae nostrae asif vesclis, vinu arpatitu interpretanda esse: ad aram cum vasculis vinu repletis accedito. Hunc igitur ritum observare iubentur e statuto praetorum Veliternorum, si qui divo Decluno pia sacra ferre voluerint.

Iam restant tres enuntiationes conditionales in nostra tabula a coniunctione se, i. e. si pendentes, qui explanatione egent. E quibus primum in disceptationem vocabimus duas istas formulas conditionales, ad quas verba asif vesclis, vinu arpatitu respondent, tum tertiam, cui respondet formula ferom pihom estu.

SE BIM. De forma coniunctionis se, qua ratione coniuncta sit cum Osca svai, svae, Umbrica sve, Latina se, sei, si infra accuratius agendum erit. Accusativum bim autem a Mommsenio recte bovem versum esse, certis argumentis confido me demonstrare posse. Etenim iam supra explicatum est, adtenuatos esse ablativos Umbrorum arputrati, mani, trefi e formis arputratuid, manuid, trefuid, Oschorum castrid e castruid, Volscae linguae locativum casum asif ex asif ortum, apud Oscos denique accusativum manim e mannim correptum esse. Simili ratione explanandus videtur accusativus Umbrici nominis sim, cui respondet Latine suem, Graece σῦν, ἔν (AK. Umbr. Sprd. I, 36), ita ut apud Umbros et Latinos ad stirpem su- nota accusativi m interposita vocali i adfixa sit, deinde stirpis vocalis u ad sequentem i assimilata cum hac vocali in i longum coalescit. Ergo sim pro suim Umbrice dictum est ut Volscie manim pro manuim. Simile est quod docent interpretes monumentorum Umbricorum, nomen pir, cui Graece πῖρ, Germanice fiur respondeat, a voce linguae Sanscritae puvās ita descendisse, ut primum puvar, tum puer, deinde pier denique pir pronuntiaretur (AK. Umbr. Sprd. I, p. 36. 7). Quodsi cum Latino accusativo bov-em, Graeco βόϋ-ν Volscum b-im comparaverimus, facile nobis persuadebimus hunc simili ratione e genuina et pleniore forma contractum esse. Nempe ut dativo Iovi Umbrice Iuve respondet (AK. Umbr. Sprd. I, 56), sic consentaneum est pro consanguinitate ut ita dicam linguae Umbricae et Volscae stirpem Latinam bov-, Graecam βοῦ- Volscie quondam buy- sonuisse ideoque Latino accusativo bov-em apud Volscos buy-im respondisse vocali i interposita, quae notam accusativi m cum stirpe vocis coniungeret. Ut autem in Umbricis formis eiusdem nominis bum, i. e. bovem, bue, i. e. bove, buo, i. e. boum, buf, i. e. boves (AK. Umbr. Sprd. I, 128) et in Latinis boum, bubus deleta est semivocalis v, sic genuina illa Volscorum forma buy-im dissoluta eadem semivocali v abiit in bu-im; haec vero contracta est in bim, cum vocalis u assimilata ad sequens i coalesceret cum hoc in i longum ut Umbrice su-im in sim, Osce manu-im in manim correptum esse ostendimus.

Habemus ergo enuntiationem conditionalem: se bim-, asif vesclis, vinu arpatitu, ita explanatum: si bovem-, ad aram vasculis vino (repletis) accedito. Unde apparet priori parti enuntiationis deesse verbum, quod a coniunctione se pendeat et accusativum bim regat, idque verbum repetendum ac supplendum videri e praecedentibus tituli nostri formulis. Et quidem requiritur ad bovem in formula sacrali memoratum verbum, cui subsit aut notio vovendi consecrandique aut mactandi sacrificandique quaedam significatio. Quod verbum ut inveniamus, iam transeamus

necesse est ad primam nostrae inscriptionis enuntiationem conditionalem: se pis atahus, pis Velestrom fasia, esaristrom, cui duo verba inesse perspexit Mommsenius, alterum atahus a coniunctione se pendens, alterum fasia relativae enuntiationis quae a pronomine pis incipit. Solvamus igitur primum enuntiationem relativam e conexu ceterorum verborum.

PIS VELESTROM FASIA. Non multa sunt, quae de his verbis ad Mommsenii versionem: quisquis Veliternorum faciat, addenda videantur. Primum igitur cum forma pronominis pis apud Volscos eadem prorsus sit ut in Oscorum et Umbrorum lingua, recte animadversum est interdum sensu indefinito exhibitum esse (*Momms. U. D. p. 290*). Sic enim in tabula Bantina leguntur verba:

pis- comono- hafiest meddis-, factud
quisquis- comitia- habebit magistratus-, facito
(*tab. Bant. 8. Kirchh. Stadtr. v. Bant. p. 79*), et alio loco eiusdem legis:

pon censtur Bansae toutam censazet, pis cevs
cum censores Bantiae populum censebunt, quisquis civis
Bantins fust, censamur.
Bantinus fuerit, censestor.
(*tab. Bant. 19. Kirchh. a. O. p. 80*.)

Simili ratione Umbricum pronomen usurpatum reperimus in hac tabularum Iguvinarum formula:
pis est totar Tarsinater-, ectu ehesu poplu.
quisquis est civitatis Tadinatis-, exito ex hocce populo.
(*Tab. Ig. Vlb. 53. 54. AK. Umbr. Sprd. II, 253. f. 275*)

Comparatis igitur formulis
Volscorum: pis Velestrom fasia,
Oscorum: pis cevs Bantins fust,
Umbrorum: pis est totar Tarsinater,

non est dubium, quia Velestrom sit populi nomen genetivo positum qui a pis pendeat, ut totar Tarsinater in verbis Umbricis. Ad formam autem genetivi pluralis Velestrom conferendi sunt genetivi Umbrorum recentioris aetatis pihaelo, i. e. piaculorum proseseto, i. e. prosectorum, Atiersio, i. e. Attidiorum, cum antiquiora linguae Umbricae monumenta pro o etiam huic casui u vindicasse forma Attieriu, i. e. Attidiorum edoceamur (*AK. Umbr. Sprd. I, p. 120*). Eiusdem generis constat genetivos esse nominum populorum in nummis Italiae inferioris inscriptorum velut Aiserninom, Ladinom, Caiatino, Caleno, Corano, Cozano, Paistano, Romano, Suesano, Tiano (*Momms. U. D. p. 204*). Proxime igitur ad Volscam formam Velestrom accedere genetivos Ladinom, Aquinom videmus, cum ceterum apud Umbros consonans finalis huius casus plane perierit, apud Romanos tam debili tenuique sono fuerit, ut in antiquissimis linguae Latinae monumentis modo scriberetur, modo omitteretur. In altera huius libelli parte et de illius m finalis sono et de vicibus vocalium u et o in syllabis finalibus consonanti m praecedentium, qualis fuerit in linguis Italiae antiquae, quaestionem instituentem mihi proposui. Hic vero quaerendum videtur, qua ratione urbis nomen Velitrae, sicut

Romani pronuntiabant, cum forma Volsci genetivi cohaereat. Est igitur Latinum nomen oppidi plurali forma ut Careiae, Fregenae, Fidenae, Antemnae, Cutiliae, Pausulae, Acerrae, Stabiae, Baiae, Allifae, Callifae, Aecae, Cannae, Rudiae, Lupiae, Apenestae, Carsulae, Algae, Velinae, Pisae, Faesulae; atque hanc formam etiam apud Volscos usitatam fuisse docent nomina oppidorum in Volscorum et Auruncorum finibus sitorum Fregellae, Verulae, Lautulae. Itaque comparato Latino nomine Velitrarum cum VolSCO genetivo Velestrom colligere licet, oppidi nomen in Volscorum ore Velestre fuisse, feminino genere diversum a nomine populi Velestrom. At quaeritur, e VolSCO Velestre quomodo Velitrae Latine prodire poterit. Ad hanc quaestionem ut respondeamus, nominis Volscorum ratio habenda erit. Cuius formam non semper eam fuisse, ut consonantes lsc se exciperent nulla vocali interposita, et re ipsa intellegitur, et Graeco scribendi modo *Ὀυόλοῦσχοι* (*Dion. Halic.*) comprobatur, unde apparet Volusci seu Volosci quondam pronuntiatum esse. Conlatis igitur nominibus Volos-ci et Veles-trom, partes eorum Volos- et Veles- non magis diversas fuisse crediderim quam Latine convollere (*Charis. p. 174*), voto (*Plaut.*), volim (*Prisc. VIII, 8 H.*), vorto, voster et convellere, veto, velim, verto, vester. Sicut vero in ore Romanorum o vel u vocali extrita Volosci seu Volusci in Volsci correptum est, sic etiam elisa e vocali Velestreae in Velstrae mutilatum videtur. Eadem enim vocalis e elisione fenestra abiit in fenestra, festra (*Fest. p. 91*), monestrum in monstrum, mostrum, Mostellaria. Tum vero, quoniam non tulit lingua Latina vocalium lstr sibi subsequentium cumulationem, fieri non poterat, quin consonans s extereretur, ita ut Velstrae in Veltrae mutaretur. Notum autem est linguam Latinam, cum aliquam diu elisionibus vocalium nimium indulisset, postea haud paucas earum, quae aut plane deperditae, aut adeo adtenuatae viderentur, ut vix audirentur, in integrum restituisse. Sic pro antiquioribus formis ommissa vocali i scriptis Ofidius (*I. R. N. 57. 65*), arduum (*Lucil. ap. Non. II, p. 53. 9*), frigidaria (*Lucil. ap. Prisc. X, 57. H.*), postum, opposta, disposta, praeposta, compostum, repostus (*Lucret. Vergil.*), canite (*Carm. Sal. ap. Varr. L. L. VII, 27*) vicesma (*Or. 1433*) lingua Latina vocali i in integrum restituta formas refecit Ofidius (Aufidius), frigidaria, positum, opposita, disposita, praeposita, compositum, repositus, canite, vicesima. Sic a nominibus signum, tignum, pugnus deminutiva sigillum, tigillum, pugillus ea ratione derivata sunt, ut interposita seu refecta inter g et n vocali i primum signulum, tiginulum, puginulus prodirent, quae deinde u eliso et n assimilato ad sequens l in illas deminutivorum formas correpta sunt. Simili ratione Graecis vocabulis in linguam Latinam receptis inter consonantes *μν*, *χν*, *χν*, *φν*, *δν* sibi subsequentes, quippe quae durius sonare Romanis viderentur, insertam esse brevem vocalem i, nuper Ritschelius docuit his exemplis e libris plerumque manu scriptis aut inscriptionibus antiquis depromptis: mina, techina, hyminis, gymnasium, Cucinus, Procina, lucinus, Lycinia, Daphine, Daphinus, Ariadine (*Rhein. Mus. X, 447. f. XII, 99 f. 473. f. 639. f.*). In omnibus his vocibus cum i vocalis aut restituta aut inserta videatur, ut durior consonantium conlisarum sonus tolleretur vel mitigaretur, quem homines Latini aut omnino non

ferrent, aut ori suo non satis convenire sentirent, etiam in Latinam formam nominis Veltrae e Volsca Velestre ortam, quoniam consonantes ltr praecedente e nusquam quod sciam in voce Latina reperiantur, vocalem i inter l et tr insertam esse existimo, ut forma Velitrae inde prodiret. Ceterum in extrema syllaba genitivi Velestrom, sicut in Latinis formis Veli-trae, Veli-ter-ni et in nomine urbis Volscae Ece-tra inesse arbitror comparativi notam tero-, tro-, cui Umbrice tro-, Osce toro-, tero- Latine tero- respondeat, unde conicere licet, etiam in lingua Volscorum comparandi gradus eisdem adiectivorum formis expressos fuisse ut apud Latinos, Oscos, Umbros.

Iam ad formam coniunctivi fasia ut transeamus, primum videmus notam tertiae personae t finalem abiectam esse ut in Umbricis formis façia, i. e. faciat, teça, i. e. dedat, portaia, i. e. portet, habia, i. e. habeat, prehabia, i. e. praehibeat, praebeat (AK. Umbr. Sprd. I, 141), ad quas infra mihi redeundum esse video. Etiam de sibilanti consonanti s pro gutturali c pronuntiata et scripta in coniunctivi forma fasia edocemur lingua Umbrica in subsidium adhibita. Demonstraverunt enim peritissimi huius linguae cognitores tenuem gutturalem k saepe subsequentibus e et i vocalibus assibilatam, eumque sonum nova littera inventa notatum esse (AK. Umbr. Sprd. I, 71. f.) Sic, ut paucis utar exemplis, et pronuntiata et scripta sunt çesna, aseçeta, proseçia, Saçe, façiu, quibus respondent Latina cena, insecta, prosicia, Sanco, facere. Tamen pro littera illa recens inventa haud raro scriptum est s in tabulis Iguvinis velut in his vocibus: desenduf, i. e. duodecim, pase, i. e. pace, curnase, i. e. cornice (a. O. gloss.). Sic etiam in Volsco verbo fasia gutturalis k consonans subsequente i vocali ita assibilata est, ut iam a sono acuti s haud diversa audiretur ideoque etiam huius litterae nota significaretur. Iam vero demonstratum videtur Mommsenium verba: pis Velestrom fasia, recte vertisse: quisquis Veliternorum faciat. Restat igitur prima tituli nostri formula conditionalis, quae interpretationem desiderat.

SEPIŠ ATAHSVŠ - ESARISTROM. Ad Volscam scriptionem sepiš hic sufficiat apposuisse Umbricas svepiš, svepir, i. e. siquis, svepu, i. e. siqua (AK. Umbr. Sprd. II, p. 414), Oscam svaepiš (tab. Bant. 12. 18. 20), Latinas seiquis (legg. repet. l. Jul.), seiqua (l. repet. Serv. q. v. l. agr. Thor. q. v.), seiquid (l. Rubr.), cum et de forma coniunctionis se a svai oriunda et de pronomine indefinito enclitico pis infra agendum sit. Vocabulum atahus vero recte vidit Mommsenius verbum esse, eamque tertiam personam singularis futuri exacti e pleniore forma atahust abiecta t consonanti tertiae personae nota mutilatam. Nam cum Umbrica monumenta has habeant pleniores vel magis integras formas: benust, i. e. venerit, terust, i. e. dederit, fakust, i. e. fecerit, iust, i. e. ierit, covortust, i. e. convorterit, portust, i. e. portaverit (AK. Umbr. Sprd. I, p. 146), quibuscum consentiunt Oscorum futura: dicust, i. e. dixerit, hipust, i. e. habuerit, pruhipust, i. e. prohibuerit, fefacust, i. e. fecerit, peremust, i. e. peremerit (Momms. Unt. Dial. p. 243), nota tertiae personae extincta est in his Umbrorum formis: amprefus, i. e. ambierit, kuvurtus, covortus, i. e. convorterit, habus, i. e. habuerit, quibus accurate respondere videtur Volsca tabulae nostrae atahus.

Difficilior sane est quaestio, quid de origine et significatione huius verbi statuendum videatur. Iam supra monuimus accusativum bim, i. e. bovem requirere verbum unde pendeat, cui aut vovendi vel consecrandi notio subsit, aut mactandi sacrificandique sensus. Atque hoc quidem accuratius eo definire licet, quod e futuro exacto atahus colligitur, iam perfectam atque absolutam esse actionem, quae hoc verbo significetur, tunc temporis, cum Veliternorum quisquis faciat cum vasculis vino repletis ad aram accedat et sacra ferre incipiat. Itaque non video, quem sensum habere verbum atahus possit nisi vovendi vel consecrandi. Tentemus igitur originem eius. De qua mihi cum Mommsenio dissentiendum esse video, qui eam at-tig-erit vertit et a stirpe tag- verbi tangere derivat, quod formae Umbricae futuri exacti dersikust, fakust, fakurent, dersikurent (AK. Umbr. Sprd. I, p. 73), item Oscae dicust, fefacust gutturalem *k, c* consonantem subsequente *i* vocali nunquam in *h* emolliri passae sunt. Nam formam Latini illius stirpis tag- Umbrice tak- sonuisse, e composito an-tak-re intellegitur, quod respondet Latino integro (AK. Umbr. Sprd. II, 420). Itaque a stirpe tag-, tak-, etiam Volsce futurum exactum a-tak-ust exhibitum esse debebat, servata ad similitudinem Umbricae et Oscae linguae tenui consonanti *k*, cui vocalis *u* subsequeretur.

Ob eandem causam etiam a Latino verbo agere, Osco acum Volscae formam atahust secernendam putavi, quamvis significatio adegerit a conexu tituli nostri nequaquam abhorreat. Itaque verbum compositum illud a radice ah- produsse arbitror, quae in lingua Sanscrita sensum dicendi servavit (Pott, Etymol. Forsch. I, p. 281). Huius igitur stirpis vestigia primum per linguam Latinam sequi liceat. Qua in re monendum videtur aspiratam consonantem *h* linguae Sanscritae, ubi extrema sit vocabulorum radice, in mediam *g* linguae Latinae transire solere, nisi subsequente *t* aut acuto *s* in tenuem *c* acatur. Sic e radicibus linguae Sanscritae dah- (urere), mah- (venerari), dih- (oblinere), mih- (effundere), lih- (lingere), vah- (vehere), nah- (nectere) derivata sunt Latina vocabula lig-num, mag-nus, ting-ere, ming-ere, ling-ere, vec-sare, uec-tere (Pott, Etymol. Forsch. I, p. 282. 59.) Unum verbum veh-o quod sciam aspiratam linguae Sanscritae servavit. Hanc vero aspiratam *h* sive mediam *g* ex ea ortam vi vocalis *i* vel semivocalis *i* subsequentis dissolutam periisse constat in formis vocum maior et meio e maior, migio corruptis. Eadem prorsus ratione e linguae Sanscritae radice ah- (dicere) aspirata *h* primum in mediam *g* mutata, deinde vi subsequentis *i* elisa prodiit Latinum verbum aire. Etenim hanc fuisse antiquitus verbi formam nuper e scenarum poetarum versibus demonstravit vir sagacissimus Fleckeisenius (Zur Kritik ält. Dichterfragm. b. Gell. p. 7 cf. Plaut. Asin. 901. Curc. 323. Pacuv. Ribb. trag. rell. v. 369. Prisc. X, 52. H. N. Jahrb. LXI, 19. Zeitschr. f. vergl. Sprachf. I, 231).

Sed alia quoque exstant in lingua Latina vocabula ab eadem stirpe oriunda. Sic primum ad-ag-ium ab eadem quidem radice ah- seu ag- prodiit, sed non a verbo a-i-re, quod radicem ag- adfixa vocali *i* amplificatam habet, ideoque in quartam quae vocatur coniugationem transiit, sed a simplici verbo ag-ere. Ita enim similia nomina composita in-dicium, prae-ludium, prae-mium (prae-imium), prae-dium (prae-hendum), privi-legium, sacri-

legium, re-fugium alia non pauca a simplicium verborum stirpibus dic-, lud-, em-, hend-, leg-, fug-, formata esse patet. Servavit autem compositum ad-agium stirpis vocalem *a* ut verba composita per-maneo, con-traho, con-valesco, com-paro, per-agro, red-arguo, de-pango, re-pango, ex-pando alia. Ad-agium igitur proprie significat dictum ad rem vel secundum rem, *παράφθεγμα, παροιμία*, ut admurmuratio id quod murmuratur ad rem.

Eiusdem vero verbi simplicis agere compositum dicere non dubito verbum *nē-go* contractum e *nē-igo*, elisa vocali *i* ex *a* adtenuata ut in *de-go* a *de-igo*, deinde vocali *e* primae syllabae correpta ut in *nē-queo*, *nē-fas*, *trā-ho*, *ā-it* pro *nē-queo*, *nē-fas*, *trā-veho*, *ā-it*. Animadvertendum est autem, hoc compositum *ne-g-a-re* ad stirpem adsumpsisse *a* vocalem, quo factum est, ut in primam quae vocatur coniugationem transiret, sicut composita verbi agere quod facere significat, *nav-ig-a-re*, *lit-ig-a-re*, *fat-ig-a-re*. Ergo *nego* revera significat *ὄν φημι*. Huc praetera pertinet quod Festi epitomator dicit, p. 3. *M*: *axare*, nominare. Etenim *axare* e simplici verbo agere (dicere) eadem ratione prodiit ut *taxare*, *laxare*, *vexare*, *falsare*, *pulsare*, *defensare*, *prensare*, *pinsare*, *cursare*, *quassare*, *cessare* a simplicibus verbis *tangere*, *lacere*, (*lacer*), *vehere*, *fallere*, *pellere*, *defendere*, *prendere*, *pinsere*, *currere*, *quaterere*, *cedere*; scilicet a participiis seu adiectivis verbalibus illa verba per vocalem *a* derivata sunt ut *a laxus*, *falsus*, *quassus*: *laxare*, *falsare*, *quassare*. Quodsi nomina propria a ceteris nominibus eo tantum differunt, quod his genera rerum, illis singulae res notantur et discernuntur, facile est intellectu e dicendi notione simplicis verbi agere verbum iterativum vel intensivum *axare* suscepisse significationem nominandi, id est accuratius dicendi. Iam vero audiamus Paullum Diaconum, de axamentis quid dicat, p. 3. *M*: *Axamenta* dicebantur carmina Saliaria quae a Saliis sacerdotibus canebantur in universos homines composita. Nam in deos singulos versus facti a nominibus eorum appellabantur ut *Ianuli*, *Iunonii*, *Minervii*. In his verbis scriptionem homines corruptam esse non fugit editores. Namque O Muellerus non dubitat Festum scripsisse deos, Grauertus (*Anal. I, p. 60*) coniecit numina; mihi scribendum videtur pro universos homines: universos omnes (cf. *Apul. Met. VII, p. 454. Oud. Cic. N. D. I, 15*) et post haec verba deos ab epitomatore aut ab aliquo librario omissum e sequenti enuntiatione restituendum. Id certe intellegitur carmina Saliorum *axamenta* appellata esse, quod non in unum tantum deum composita erant, sed nomina omnium deorum continebant, ita ut aliquot versus in singula deinceps numina decantati ab his ipsis appellarentur velut *Ianuli* a *Iano*, *Iunonii* a *Iunone*, *Minervii* a *Minerva*.

Hinc vero deductum me video ad locos grammaticorum inquirendos ubi de indigitando et indigitamentis locuntur, *Fest. p. 114*: *Indigitanto*, *imprecanto*...*indigitamenta*, *incantamenta* vel *indicia*, *Serv. Verg. Aen. XII, 794*: *Alii patrios deos indigetes dici debere tradunt*, alii ab invocatione *indigetes* dictos volunt, quod *indigeto* est *precor* et *invoco*. *Serv. Verg. Georg. I, 21*: nomina haec numinum

in indigamentis inveniuntur, i. e. libris pontificalibus, qui et nomina deorum et rationes nominum continent, quae etiam Varro dicit. *Macr. Sat. I, 17*: Namque virgines Vestales indigetant: Apollo Medice, Apollo Paeon. *Macr. I, 12*: Auctor est Cornelius Labeo huic Maiæ aedem Kalendis Maiis dedicatam sub nomine Bonæ deæ —, hanc eandem Bonam deam Faunamque et Opem et Fatuam pontificum libris indigetari. *Gell. XIII, 22, 1*: Comprecationes deum immortalium, quae ritu Romano fiunt, expositae sunt in libris sacerdotum populi Romani et in plerisque antiquis orationibus. In iis scriptum est: Luam Saturni, Salaciam Neptuni, Horam Quirini, Iurites Quirini, Maiam Volcani, Heriem Iunonis, Molas Martis, Nerienemque Martis. *Macr. I, 9*: In sacris quoque invocamus Ianum geminum, Ianum patrem, Ianum Iunonium, Ianum Consivium, Ianum Quirinum, Ianum Patulcium et Clusivium.

Comparatis his locis inter se intellegitur, verbo indigitare auctoribus grammaticis antiquis sensum precandi, seu imprecandi seu invocandi subesse et indigitamenta esse invocationes seu incantamenta, quae nomina deorum et rationes nominum contineant. Qua de re recte animadvertit Ambroschius (*Religionsb. d. Römer, p. 35*) vocativos Apollo medice, Apollo Paeon Macrobii loco post verbum indigetant positos certissimum esse argumentum, invocandi notionem propriam verbo indigitare subesse. Quamobrem indigitare a verbo nostro agere (dicere) derivandum esse sic statuo. Ut a verbo egere compositum indigere vocali *u* antiquae praepositionis indu elisa, sic ab agere prodiit indigere, i. e. invocare, ab hoc deinde adiectivum verbale passivae significationis id-igi-tus, i. e. invocatus formatum videtur. Ut autem in vetustiore lingua Latina participia damnatus, sanatus, mansuetus vocali *o* extrema stirpis recisa, qua declinationis classis indicatur, mutilata sunt in damnas, sanas, mansues, sic indigetus abiit in indiges, unde plurales nominativi orti sunt damnates, sanates, mansuetes, indigetes. A stirpe indigeto- vel indiget- deinde novum verbum deductum est indigetare sive indigitare, ab hoc nomen indigitamentum. Eadem enim ratione qua ab obsoleto verbo indigere, i. e. invocare, ortum est indigitare magnum numerum verborum in lingua Latina prodiisse constat. Sic ut paucis utar exemplis, a simplicibus verbis agere, latere, crepare, cubare, domare, sonare, clamare, imperare, rogare, volare primum formatae sunt stirpes adiectivorum verbalium agito-, latito-, crepito-, cubito-, domito-, sonito-, clamito-, imperito-, rogito-, volito-, ab his vocali *a* adfixa ad stirpes verba agitare, latitare, crepitare, cubitare, domitare, sonitare, clamitare, imperitare.

Ceterum formae indigetes indigetare antiquo more per *e* scribuntur ut mereto (*Inscr. R. Neap. Momms. 5567. 5483. tit. Scipion. Barb. f. Epigr. Soran. Ritschl. Monum. epigr. tria*) mereta (*tab. Aletr. Ritsch. l. c.*) Aecetia (*Ritsch. fctil. litt. Latin. antiq. p. 28*) Condetius (*Or. 1433*) apparetoris (*Annal. d. Instit. 1838. p. 202*) habetabatur (*l. Iul. mun.*) sineto (*l. c.*) intercedeto (*l. c.*)

Inter verba Latina, de quibus, egimus a stirpe ah-, ag- deducenda adagium, nego, axare, axamenta, indiges, indigetare, indigitamenta proxime accedit adagium ad similitudinem Umbrici verbi at-ah-us, quod servavit aspiratam h radicis ut Latine veho, vehiculum, vehemens, Umbrice Vehiies, Vehieir, Vehier (AK. Umbr. Sprd. II, p. 422) et vocalem a integram habet, id quod supra de composito Volsco ar-patitu monuimus. Praepositio autem at verbi compositi at-ah-us ab ati (trans) linguae Sanscritae deducenda (AK. Umbr. Sprd. I, p. 153) non est mirum quod t consonantem servavit. Etenim in vetustiore lingua Umbrica Volscae maxime propinqua mediam d omnino nec scriptam nec pronuntiatam esse constat, atque etiam apud recentiores Umbros rarissime d media inter duas vocales exhibita reperitur (AK. Umbr. Sprd. I, p. 83). Ne in Latinis quidem litteris illud t genuinum praepositionis at plane obsoletum est, quoniam et inscriptiones et optimi libri manu scripti ut Mediceus Vergilianus formam at servaverunt (Inscr. R. Neap. Momms. 6058 cf. Wagner, Orthogr. Vergil.). Quodsi Latinum verbum a-ire est dicere, ad-ag-ium proprie ad-dictum, Volsce at-ah-ust idem valet atque ad-dixerit, ad-firmaverit et contrarium est Latino negare. Ab hoc verbo igitur pendet accusativus bim nostri tituli, unde sequitur verba: se bim atahus significare: si bovem addixerit seu voverit.

Etiam in sacris Umbrorum eiusdem stirpis verbum ut Volscum atahus vovendi sensum comprehendere, conlatis hisce tabularum Iguvinarum formulis demonstrari poterit:

Tab. Ig. IIb, 1:	sim,	kaprum	upetu,	i. e.	suem,	caprum	-ito.
IIb, 8:	si	.....	upetu,		suem		-ito.
IIb, 11:		kapru ..	upetu		e	caprum	-ito.
III, 22:	sakre	.....	upetu		sacrem		-ito.
III, 26:		uvem ..	upetu		ovem		-ito.
Va, 6:	sakreu	....	upetu		sacria		-ito.
III, 10:	sakre	uvem ..	upetuta		sacrem	ovem	-itote.

Ad has igitur formulas cognoscendas recte interpretes (AK. Umbr. Sprd. II, p. 318) animadverterunt, actionem, quae significetur imperativo upetu, praecedere caerimoniis ritibusque ipsius sacrificii, unde conicere liceat, vovendi notionem verbo illi subesse. Tamen ne upetu Latino obitu respondere dicam, id me maxime movet, quod non video, qui fieri possit, ut obire hostiam significet vovere hostiam. Alias igitur illius verbi origines indagandas duxi. Qua in re maxime usu venit, quod constat gutturales k et h inter duas vocales positas apud Umbros sequente i vocali vel semivocali dissolutas esse in imperativis ar-ve-itu, ku-ve-itu, de-itu, fe-itu, iortis ex ar-veh-itu, ku-veh-itu, dik-itu, fak-itu, in coniunctivo fe-ia pro faç-ia, in adiectivo pe-iu-, quod Latino piceo- respondere demonstratum est (AK. Umbr. Sprd. I, p. 74). Quod quidem eadem ratione factum esse apparet ut in Oscis vocibus ma-is, ma-imas, i. e. magis, maximae, in Umbrica me-stru, i. e. magistro, in Latinis ma-ior, Ma-ia, Ma-ius a stirpe mah- seu mag- ortis nec non in verbis Latinis a-io, me-io ex ag-io, mig-io excisa gutturali immutatis. Quodsi pro imperativo fe-itu e fak-itu orto saepius

scriptum invenimus fe-tu in tabulis Iguvinis (*AK. Umbr. Sprd. II, p. 406*) et pro ve-itu e veh-itu correpto legimus ve-tu in hac formula:

tab. Ig. Ib, 29: vesklu vetu atru alfu.

vaskula vehito atra alba.

(*cf. tab. Ig. Ib, 37. AK. Umbr. Sprd. II, p. 285*), non est dubium, quin imperativi formae up-e-tu, up-e-tuta coalescere potuerint e plenioribus genuinisque up-ah-itu, up-ah-ituta. Itaque hos imperativos eiusdem stirpis ah- existimo, unde Volsce at-ah-us, Latine aio, adagium, nego, axamenta, indigetes, indigitamenta produisse demonstratum est. Eadem nempe ratione coniunctae sunt formae Umbricae fetu et fakust ut Umbrica up-etu et Volsca at-ahus, nisi quod praepositio in his diversa est. Praepositio vero up- Umbrici verbi eandem habet vim, quam in Latinorum compositorum ob-sequi, of-fero, ob-edio, ob-tempero praepositione ob- inesse animadvertimus, ut significet eam actionem, quae verbo simplici indicatur, in commodum seu favorem alicuius fieri. Ut igitur Latine dicebatur sacrum offerre deo, sic Umbrice sacre upetu, atque ut illud idem valebat ac sacrum facere, ita hoc nihil aliud ac sacrum vovito seu dedicato. Nec mirum, si Latine afferre alicui aliquid saepe re idem valet atque offerre alicui aliquid, Umbros stirpe compositi up-ah-, Volscos stirpe compositi at-ah- sensum voveudi vel dedicandi expressisse. Comparato vero Umbrico imperativo fetu cum infinitivo façiu-, facile mihi persuaserim etiam imperativo upetu infinitivum upahiu- vel upaiu- respondisse, ita ut in praesenti tempore stirps ah- vocali i adfixa amplificata sit; item conlatis Umbricis formis fakust et façiu e Volsca forma futuri secundi atahus coniecerim atahiom vel ataiom sonuisse infinitivum Volsci verbi, addita ad stirpem ah- vocali i ut in Latino aire. Quamquam fatendum est fieri potuisse, ut formae infinitivorum atahom, upahu apud Volscos et Umbros in usu fuerint. Ab his vero verbis imperativos aitu, aituta secernendos et a stirpe verbi agere quod significat facere repetendos, his formulis tabularum Iguvinarum conlatis perspicitur:

tab. Ig. VIIa 40. 45: capif sacra aitu.

capides sacras agito.

VIb. 18: capif purdita dupla aito, sacra dupla aitu.

capides porrectas duplas agito, sacras duplas agito.

Ib. 37: kapi sakra aitu, vesklu vetu.

capides sacras agito, vascula vehito.

Ib. 29: kapi sakra aitu, vesklu vetu atru, alfu.

capides sacras agito, vascula vehito atra, alba.

III, 13, 14: kletra fertuta, aituta.

-am fertote, agitote.

(*AK. Umbr. Sprd. II, 207, 368*) Cum in his formulis ab imperativis aitu aituta pendeat nomen capif, quod vas sacrum significet, et kletra, quo et ipso sacra qualiscumque supellex indicetur, nequaquam potest sensus imperativorum illorum esse dicitote, dicitote. Quin etiam

comparatis verbis kapi-aitu, vesklu vetu, i. e. capides agito, vascula vehito et fertuta, aituta, i. e. fertote, agitote, in priore formula imperativum aitu ut synonymum sequentis vetu, in altera aituta ut praecedentis fertuta synonymum exhibitum esse apparet, sicut in lingua Latina sensu affines sunt verba agere, vehere, ferre.

Ergo in rebus sacris complurium Italiae populorum verba quaedam a stirpe ah- derivata locum tenuisse propriamque suam significationem servasse videmus, apud Latinos axamenta et indigitamenta, apud Umbros upetu, upetuta, i. e. vovito, vovitote, apud Volscos atahus, i. e. voverit, sicut compositum eiusdem stirpis svāhā in sacrificiis Indorum benedicendi sensum habuisse docuit vir doctissimus A. F. Pottius (*Etym. Forsch.* I, 281).

Iam igitur quaerendum est, quid significet alter accusativus esaristrom, qui ab eodem verbo atahus pendeat. Quod quo melius fiat, primum adhibendae sunt Umbrorum quaedam formulae in tabulis Iguvinis scriptae. Sunt vero hae:

tab. Ig. III, 1: esunu fuia, i. e. sacrificium fiat.

III, 14: esunu futu, i. e. sacrificium fito.

VIb 47: esunu feito, i. e. sacrificium facito.

Va 6: ri esune kuraia, prehabia.

rei sacrae curet, praebeat.

(*AK. Umbr. Sprd.* II, p. 42. 235 f. 237. 315 f. 366. 369). Equibus apparet es-unu nomen esse adiectivum, quod etiam substantivi vim sibi vindicare possit, ut Latine divinum facere dicitur pro rem divinam facere, idque eisdem syllabis -uno adfixis a radice es- derivatum esse ut numinis Volsci nomen Ves-une a stirpe ves- quae inest in nomine Ves-tae. Eiusdem radicis prolem Volscum esaristrom arbitror comparatis praesertim his Suetonii verbis, Oct. 97: futurumque ut inter deos referretur, quod aesar, id est reliqua pars de Caesaris nomine Etrusca lingua deus vocaretur. Quid? Nonne putabimus Etruscum vocabulum aes-ar, quod deum significet, et Umbricum es-unu, quod divini sensum comprehendat, ab eadem stirpe aes- prodiisse. Cum his qui comparaverit Aes-er-niam Samnitium oppidum, Aesaris fluminis Bruttiorum nomen, facere non poterit, quin concedat etiam in Oscorum lingua vocem aes-ar exstitisse. Neque alienum videtur ab eadem stirpe nomen Aes-is Umbrorum fluminis. Atque etiam in lingua Sabinorum eiusdem stirpis vocabulum fuisse conspicitur e verbis tabulae aeneae Rapinensis, *Momms. Unt. Dial. tab. XIV, p. 336*: aisos pacris totai Marouca lixs, quae significare sacrificii paciferi civitati Marruvicae leges (vel lex), certis argumentis mox alio loco me demonstraturum esse spero. Est autem genetivi aisos stirps aisut apud Umbros genetivus trifor (pro trifos) prodiit a stirpe trifu-, i. e. tribu-. Et quoniam in Umbrorum lingua diphthongus ai in e coalescere solebat, factum est, ut Sabinorum stirps aisumbrice esu- sonaret. Ab hac vero stirpe esu formatum est nomen adiectivum es-unu in tabulis Iguvinis scriptum. Atque haec quidem verba Italica ais-os et esu-nu derivanda videntur a radice is-, quae lingua Sanscrita optare vel cupere significat. Ut enim ab eiusdem linguae radice us- (urere) aurora, Auseli, Aurelii, Auster, aurum prodierunt vocali stirpis u ampli-

ficata atque intenta pleniore vocali *a* praefixa, sic a radice *iś-* Sabinum *aisu* ortum, ita ut eadem vocali *a* addita radice vocalis augetur atque efferetur (id quod Indorum Grammatici, Vriddhi vocare solent). Ut igitur a radice *praé-*, quae veterum Indorum lingua interrogare significat, Latine preces et precari prodierunt, sic optandi et cupiendi notio, quae subest radici *iś-*, in rebus sacris Sabinorum et Umbrorum ita servata est, ut *aisu-* et *esu-* proprie optatum a deis, hoc est preces seu comprecationes deorum indicet, inde in ampliorem sacrificii sensum abierit. Sicut vero ab Umbrico *esu* nomen adiectivum *es-unu* derivatum est rem qualemcumque significans quae ad sacra pertinet, sic apud Volscos a stirpe *es-* adiectivum *es-ar-istrom* prodiisse videtur. Quod quidem ita factum esse crediderim, ut apud Volscos primum nomen *es-ar* oriretur, quod et Etruscorum lingua *aes-ar* perhibetur et in Samnitium *Aes-er-nia* inest. A nomine *es-ar* deinde *es-ar-istrom* ita formatum existimo ut a stirpibus *sin'-*, *mag'-*, *min'-* Latine *sin-istro-*, *mag-istro-*, *min-istro-*, Oscanum lingua *min-stro* (*tab. Bant. 12, 27*). Quae quidem vocum formae duplicem comparativi notam prae se ferunt, alteram *-is*, quippe quae e Sanscritica *-ījāns*, *-ījas*, Latina *-ios*, *-ior*, *-ius* contracta etiam in adverbiiis *satis*, *magis*, *potis*, *nimis*, *ultis*, *cis* appareat (*Zeitschr. f. vergl. Sprachf. III, 277f.*), alteram *-tro*, quam nominibus Volscis *Veles-trom* et *Ece-tra* subesse supra demonstratum est. Quodsi *esar* apud Volscos aut deum precibus invocatum significat, sicut apud Romanos deus indiges appellabatur, quod invocabatur, aut comprecationem dei seu sacrificium, facile accidit, ut *esaristrom* vocaretur res qualiscumque ad deum aut ad sacrum pertinens. Quae qualis fuerit, eo perspicitur, quod ab eodem verbo *atahus*, i. e. *voverit* et *esaristrom* pendet et *bim*, unde sequitur *esaristrom* eandem fere seu similem rem deis devotam comprehendere ac bovem. Itaque non dubito, quin *esaristrom* significet sacram hostiam seu victimam.

Apud Festum legimus p. 371. Victimam Aelius Stilo ait esse vitulum ob eius vigorem apud Cornelium Frontonem de differ. fin. *victima* maior est, *hostia* minor; unde apparet vocabulum *vic-tima-m* a stirpe *vig-*, quae inest in *vig-or*, *vig-ere*, derivatum esse adfixa superlativi nota, quam exhibent *op-timu-s*, *ci-timu-s*, *in-timu-s*, *ex-timu-s*, *pos-tumu-s*, *ul-timu-s*, *dex-timus*, *sinis-timu-s*, *sollis-timu-s* (*Zeitschr. f. vergl. Sprachf. V, 246*). *Vic-tima* igitur significat hostiam validissimam seu optimam. Praeterea haec quoque Festi verba conferenda sunt, p. 318: *Sacrima* est, ut . . . et Cloatius dicunt, mustum inditum in amphoram Meditrinalibus sacrificii causa pro vineis vasisque et vino, quae quasi sacra ea re fiunt: quod Libero fit, ut praemetium, quod Cereri. Quo loco quae legitur vox *sacrima* formata est a stirpe *sacro-* adfixa syllaba *-mo*, qua in Latinis nominibus *pri-mu-s*, *bru-ma*, *sum-mu-s*, in Osco *pos-mo-m* (*tab. Bant. 16*) in Umbrico *pru-mu-m*, *pro-mo-m* superlativus indicatur (*AK. Umbr. Sprd. I, 130. Zeitschr. f. vergl. Sprf. V, 243*). Itaque *sacrima* proprie significat sacerrima seu valde sacra, sed de musto Libero oblato intellegitur. Ut igitur *vic-tima* et *sacrima* proprie sunt adiectiva ad res sacras pertinentia, quorum notio aucta et intenta est adfixis ad stirpem

syllabis, quae comparationis gradum indicant, sic Volscum *esar-is-tro-m* duabus comparativi notis *-is* et *-tro* ad stirpem *es-ar-* subiunctis proprie est magis divinum seu magis sacrum et de hostia maiore seu victima Volscorum numini offerenda intellegendum videtur. Qua enim ratione apud Romanos bos deis oblata victima appellabatur, eadem apud Volscos bim in tabula Veliterna *esaristrom* dici apparet; et Veliterni Decluno deo hostia maiore seu victima sacra facere solebant ut Iguvini Iovi Grabovio, Marti Grabovio, Vofiono Grabovio ante portas oppidi sui tribus bubus oblati. Restat denique ut extremam tituli nostri enuntiationem conditionalem explicemus.

SE PIS TOTIKV COVEHRIV SEPV. Adiectivum *totiku* idem atque Oscum *tovtíks*, *toutico*, *touticom*, Umbricum *totko-*, *todco-* formatam esse a nomine substantivo Oscorum *touta-* Sabinorum *touta-*, Umbrorum *tuta-*, *tota-*, idque ipsum prodiisse a radice *toy-*, cui crescendi notio subsit, ab aliis accurate demonstratum videtur (cf. G. Curtius, *Zeitschr. f. Alterthw.* 1847, p. 422. AK. *Umbr. Sprd.* II, p. 48 f. 420 f.) Quodsi *touta* significat civitatem seu populum urbis, Mommsenius *totiku* recte vertit *publico*.

Quod sequitur vocabulum *covehriu* Mommsenius cum aliis idem esse vult ac Latinum *curia* quod cum Pottio e *con-viria* contractum esse censet. At enim vereor, ne haec tria verba *covehriu*, *vir*, *curia* omnino sint diversae originis. Namque primum ne *curia* a *con-viria* deriuetur, obstare mihi videtur forma vocis *Cusianes* teste Florentino Varronis codice in carminibus Saliaribus scripta, ubi Varro exempla profert e vetustissimis litterarum monumentis Romanorum, quibus demonstrat antiquitas in multis verbis *s* pro *r* dictum esse (L. L. VII, 26. M.). Ex hac vero scriptione *Cusianes* quae aut *Curiones* aut *Curiani* explicari potest, colligitur, ni fallor, antiquiorem formam vocis *curia* fuisse *cusia*, unde sequitur nequaquam e *conviria* contractam esse, quoniam vocabuli *vir* littera *r* genuina sit. Itaque *cusia* ortum videtur e *co-vis-ia*, ut in altera compositi parte insit vox eiusdem stirpis, a qua prodiit nomen *Ves-tae* deae, quod dudum constat a radice *vas-* oriundum, quae in lingua Sanscrita habitare seu commorari significat. *Co-vis-ia* autem eiecta *i* vocali coaluit in *cusia* ut *providens* in *prudens*, *decu-viria*, *centu-viria* in *decuria*, *centuria*.

Curia igitur, si modo recte a *cusia* pro *co-visia* repetita est vox, Latine idem valet ac Graece *συνοικία*, quam quidem significationem ad rem aptissimam esse facile concedet, quicumque origines veterum curiarum, qualis fuerint apud Romanos, accurate perpenderit. Praeterea hunc habeo scrupulum, cur Volscum compositum *covehriu* a stirpe *viro-* deducendum esse mihi persuadere non possim. Etenim ut omittam, quod nullo certo exemplo probari potest Volscos littera *h* in scribendo usos esse, ut longam syllabam indicarent, primum in Umbrorum monumentis nusquam *vihro* seu *veihro*, sed semper *viro*, aut rarius *veiro* scriptum est. Deinde ut lingua Umbrica Latinae similitudinem secuta *decu-viria* contractum est in *decuria* (*tekuria*), sic etiam apud Volscos *covehriu* crederes in *cuhriu* contractum esse, si revera haec vox stirpem *viro-* contineret. Cuius originem ut demonstrem, non alienum erit mentionem facere vocum cum praepositione *com*, cum compositarum, quibus multitudinis alicuius seu populi seu senatus conventus

Latine et Osce significatur. Primum igitur Latine *contio* correptum est e *conventio*, id quod e forma *co-ventionid* senatusconsulti de *Baccanalibus* perspicitur, deinde *con-cil-ium* continere arbitror stirpem *cal-* verbi *calere* obsoleti, unde *Kalendae gerundium* prodiit, eiusdem vocandi significationis ut *calare*, unde originem traxerunt *comitia calata* (*Gell. XV, 27*), *curia calabra* (*Varro L. L. V, 13*) *calatio*, *calator*, *nomenclator*, *classis procincta* (*Fest. p. 56*), *clamare*, *lamentum*. De *com-i-t-ium* et *con-ven-tus* in vulgus constat. *Contionem* porro civium *Pompeianorum* lingua *Osca* memoratam invenimus in titulo, *Momms. Unt. Dial. tab. X, 24*: *kom-ben-nieis tanginud*, id est *conventus scito*. Habemus hic genetivum stirpis *com-ben-n'io-* assimilatione ortae e *kom-ben-t'io* ad stirpem *ben-* primum syllaba *-to*, deinde vocis particula *-io* adfixa. Alio nomine *conventum* appellatum invenimus in lapide *Pompeiano*, quem mutilatum *Mommsenius* sic exhibet, *tab. X, 25. p. 183*:

... PVRIIS . MA

... VAISSTVR

... MPARAKKIEIS

... NGIN . AAMANAFFED,

et suppletis optime verbis *quaisstur komparakkieis tanginud* vertit: ... *Purius Magii* (?) *fil. quaestor conventus iussu perfecit*. Etenim re vera *kom-parak-kieis* significare *conventus* hac ratione comprobatur. Nempe stirps verbi *kom-parak-k-io-*, assimilatione mutata est e *kom-parak-t'io-*, primum syllaba *-to*, quae est participii seu adiectivi verbalis nota, deinde vocis particula *-io* ad stirpem simplicem *parak-* adfixa, ut *kom-ben-n-io-* e *kom-ben-t'io-* ortum esse demonstravimus. Haec vero stirps *parak-* amplificata est e *prak-*, vocali *a* quae subsequitur liquidae *r*, cum praepostere pronuntiaretur, ante *r* inserta, ut apud *Oscos* in usu fuisse docent formae *potereipid* i. e. in utroque, *potorospid*, i. e. utriusque, *poturumpid*, i. e. utrorumque, *paterei*, i. e. patri, *sakoro*, i. e. sacra, *sakarater*, i. e. sacratur vel sacrator, *sakaraklom*, *teforom* i. e. *Umbrice tefrom* aliae, quas collegit et interpretatus est *Kirchhoffius* (*Zeitschr. f. vergl. Sprachf. I, 41*). Stirpem vero nudam et simplicem *prak-* cognatam censeo radici *praé-*, quae in lingua *Sanscrita* interrogare significat, eaque inest in *Latinis* vocibus *proc-us*, *proc-are*, *proc-ulare*, quibus omnibus sensum *poscendi* vel *vocandi* subesse, *Verrius Flaccus* ex antiquis litterarum monumentis docuit (*Fest. p. 224. 225. 249*) nec non vocabulis *prec-es* et *prec-ari* et ab his quae derivantur. Itaque *Osce komparakkieis* significat *contionem convocatam*, sicut apud *Romanos* antiquitus *comitia calata* i. e. *vocata* dicebantur.

Quodsi sunt varia apud *Latinos* et *Oscos* nomina, quibus *contiones* vel *concilia* appellantur, etiam *Volscis* proprium eiusmodi nomen fuisse non mirum videtur. Itaque in *Volscis* *co-veh-riu* inesse existimo stirpem *Latini* *veh-ere*, *Umbrici* *Veh-iies*, *Veh-ieir*, *Veh-ier* (*AK Umbr. Sprd. p. 422*) ad stirpem *veh-* primum syllaba *-ro*, deinde vocis particula *-io* subiuncta. Sic enim formata videmus nomina *Italica* *Sac-r-iu-s*, *Mac-r-ius*, *Dec-r-iu-s*, *Ag-r-iu-s*

Lit-r-iu-s, Sit-r-iu-s, Cap-r-iu-s, Ap-r-ia, Rub-r-iu-s, Ruf-r-iu-s alia, a quibus genere tantum neutro verisimile est co-veh-r-iu differre. In -io enim exeunt etiam Oscarum vocum stirpes kombenn-io- et komparakk-io- quibus contiones indicari demonstratum est. Quodsi neutrius generis sunt Latine concil-io-, com-it-io-, consentaneum est etiam Volsce co-veh-r-io-, Osce kom-ben-n-io, kom-parak-k-io- eodem fuisse genere. Ceterum ut a verborum radicibus lac-, lib-, ten- (cf. *vac-úo*) adiectivorum stirpes lac-ero-, lib-ero-, ten-ero- passivam susceperunt significationem, sic in Volsca lingua adiectivum veh-ero-seu elisa e vocali veh-ro formari poterat, cuius deinde sensus passivus mansit in co-veh-r-iu. Quem ut accuratius definiamus, rationem habeamus Umbrici compositi ku-veitu i. e. con-vehito, qua quidem in forma eadem ratione consonantem n praepositionis kun, con omissam desideramus ut in Umbrica ku-vertu, in Volsca co-vehriu, in Latina senatusconsulti de Bacchanalibus co-ventionid. Quodsi comparaveris Umbricas formulas: mani kuveitu, i. e. manu convehito, prosetir ficlam arsveitu, i. e. prosectis ficulam advehito (*AK. Umbr. Sprd. II, p. 386. 174*) cum Kirchhoffio imperativum arsveitu apparet interpretandum esse admoveto, adhibito, alteram vero formulam mani kuveitu: manu colligito seu coigito. In hunc igitur sensum cum Umbricum compositum kuveitu expressum sit, facile intellegitur, quomodo Volscum covehriu, si modo ab eadem stirpe veh- prodiit, multitudinem collectam seu coactam significare possit.

Adiectivum vero, quod appositum ad nomen substantivum covehriu in tabula nostra videmus, sepu Mommensius recte comparavit cum Oscorum sipus in his tabulae Bantinae formulis scripto:

v. 5: deivatud sipus comenei perum dolum mallom.

iurato sciens in comitio sine dolo malo.

v. 14: sipus perum dolum mallom.

sciens sine dolo malo.

(*Kirchh. Stadtr. v. Bantia p. 23 f. 44. 48. 51 f. 56*).

Ipsius autem adiectivi Osci sensum Grotefendius (*Goett. Gel. Anz. 1847. 1, p. 536*) cognovit adhibitis vocibus Plautinis et Naevianis sibus, i. e. callidus, acutus, et persibus, i. e. percallidus, peracutus (*Fest. p. 217. 336. M. Varro, L. L. VII, 107. M.*) Itaque tota enuntiatio conditionalis tabulae Veliternae: sepis toticu covehriu sepu vertenda est: siquis publico conventu sciente; ad eam vero supplenda est idem verbum atahus, i. e. voverit, quod est praecedentium enuntiationum conditionalium.

Similes vero formulas ac toticu covehriu sepu etiam in Latinis dedicationum legibus scriptas habemus. Sic in lege collegi Aesculapi et Hygiae, *Orell. 2417*: hoc decretum ordini n (ostro) placuit in conventu pleno. *Orell. 2512*: Plisthenes Leophronis cerycibus et pop(ulo) praesentibus ante porticum xylolychnum Proserpinae *Liv. IV, 20*: Dictator coronam auream ex publica pecunia populi iussu in Capitolio Iovi donum posuit. *Liv. II, 27*: dedicatio iussu populi data. Praecipue autem hic adhibendus est locus iam supra laudatus Suetonii, *Oct. 1*: Gentem Octaviam Velitris praecipuam olim fuisse multa declarant. Nam et vicus celeberrima parte

oppidi iam pridem Octavius vocabatur, et ostendebatur ara Octavio consecrata, qui bello dux finitimo, cum forte Marti rem divinam faceret, nuntiata repente hostis incursione, semicruda exta rapta foco prosecuit, atque ita proelium ingressus victor rediit. Decretum etiam publicum exstabat, quo cavebatur, ut in posterum quoque simili modo exta Marti redderentur, reliquiae ad Octavios referrentur. Ad haec Suetonii verba comparemus textum tituli nostri Veliterni Latinis verbis expressum: *Divo Decluno statum. Si quis voverit, quisquis Veliternorum faciat, victimam, si bovem, ad aram vasculis, vino accedito; si quis publico conventu sciente, ferre pium esto. Ec. Se. f. Cosutius, Ma. Ca. f. Tafanius medices statuerunt.*

Apud Suetonium igitur Marti, in tabula nostra *Divo Decluno* sacra facta esse Velitris edocemur, illic ab una gente Veliternorum *Octavia*, hic a quolibet Veliternorum; neque quemquam fugere potest idem valere apud Suetonium decretum publicum atque in titulo Veliterno publico conventu sciente. Quodsi a summis magistratibus Veliternorum legem sacrificii *Divo Decluno* e populi scito ferendi statutam invenimus, inde colligitur pro populo Veliternorum a privatis illud offerri, cum Marti pro eodem populo a gente *Octavia* ex decreto publico sacra fiant.

Alterum praeter aes Veliternum exstat monumentum linguae Volscae tabula aenea Antini reperta, cuius titulum sic reddidit Mommsenius:

PA . VI . PACVIES . MEDIS

VESVNE DVNOM . DED

CA . CVMNIOS CETVR.

Cuius prima verba: *Pa. Vi. Pacvies medis* Mommsenius vertit: *Pacvius Vibii filius Pacvius medix*. Videmus igitur formam nominis *Pacvies* cum nominibus tabulae Veliternae *Cosuties* et *Tafanies* consentire, et nominativum *medis* accedere ad similitudinem *Osci meddis*, de quo iam supra mentionem fecimus. Idem Mommsenius cum *Aufrechtio* (*Umbr. Sprd. I, p. 102. not.*) *Ves-une* dativum interpretatur nominativi *Ves-una* ab eadem radice *vas-oriundi*, unde *Ves-ta* prodit. Eundem vero dativum deae eiusdem nominis *Vesune* scriptum legimus et in quarta tabula *Umbrorum Iguvina* (*AK. Umbr. Sprd. I, 365*) et in antiquissimo *Marsorum* titulo haud procul a *Milonia* reperto (*Momms. Unt. Dial. tab. XV, p. 345*). Porro accusativi forma *dunom o* habet in syllaba finali ut *esaristrom* tabulae Veliternae et in antiquissimis monumentis Latina *donom* (*Ritsch. fctil. litt. Lat. ant. p. 27. p. 26. Or. 1506. 1421. 4309, 5. Grut. 52, 11*) *dono* (*Inscr. R. Neap. 5567. 5483*) nec non *Osca donom* (*Momms. Unt. Dial. tab. VIII, 7*). Contra stirpis syllaba *Volsci* vocabuli *dunom* exhibet *ū* vocalem pro Latino et Osco *ō* ut in ablativorum exitu *toticū, cohvehriū, sipū*.

Scriptiōnem *DED CA* in tabula Antinensi repertam in formam verbi *dedca-* coniungendam et *dedicat* explicandam esse Mommsenius existimat. A cuius sententia non habeo, quod discedendum putem. Primum enim *dedca-* non breviatam scripturam esse amplioris verbi formae inde

colligitur, quod et cetera vocabula tituli nostri exceptis praenominibus integra scripta sunt, et largum superest spatium in tabula a litteris vacuum. Ne in Veliterno quidem aere ullum reperitur breviate scripturae vestigium praeter initiales praenominum litteras. Tum non desunt exempla et Umbricae et Latinae linguae, quibus comprobatur, consonantem *t* finalem, notam tertiae personae indicativi numero singulari, abiectam esse. Sic enim verba in aenea statua Tudertana quae leguntur Umbrica runum rere scripta esse pro dunum dede, recte viderunt interpretes monumentorum Umbricorum (*AK. Umbr. Sprd. II*, 392). Quamobrem nequaquam cum Ebelio (*Zeitschr. f. vergl. Sprachf. VI*, 24) ab eorundem virorum doctorum sententia dissentendum ratus sum, qui Umbricam formam habere indicativi esse pro habet existimaverunt (*Umbr. Sprd. I*, p. 140), praesertim cum ne a Latina quidem lingua eiusdem generis formae alienae sint. Sic titulus Pisarenensis, quem inter antiquissima linguae Latinae monumenta habendam esse constat, servavit formam dede- (*Ritschl. fictil. litt. Lat. ant. p.* 27) pro dedit et in lapidibus extremae imperii Romani aetatis leguntur formae vixse (*Fleetwood, Syllog. Inscr. Mon. Christ. p.* 366, 4) pro vixit, fece (*l. c. p.* 455, 4) pro fecit, quiesce (*Steiner, Altchristl. Inscr. 56*) pro quiescit. Itaque nihil est causae, quin linguam Volscam ad similitudinem Umbricae et Latinae consonantem *t* finalem tertiae personae dedca- abiectam putemus, quippe quae etiam tertiam personam coniunctivi fasia et futuri secundi atahus eadem ratione mutilaverit.

De duobus extremis verbis tituli Antinensis velim me plura habere, quae ad interpretum coniecturas aut confirmandas aut refellendas adferre possim. Primum igitur quod coniecit Mommsenius accusativo pluralis cum nios significari vasa qualiacumque sacra, id quidem nescio an confirmari possit adhibito Umbrico verbo kumne in hac tabularum Iguvinarum formula: *iveka . . . tusetu super kumne . . . arfertur . . . iuvenca . . . torreto super — mine adfertor.* (*AK. Umbr. Sprd. I*, 295. 296.) ubi interpretes kumne ablativum interpretantur a nominativo kumen ut nomne a nomen. Conspicitur autem e conexu verborum, eum sacerdotem, qui apud Iguvinos arfertur vocatur a sacris adferendis, iuberi illa formula iuvencam torrere supposita suppellectili qualicumque in sacris faciendis usitata. Ab hac vero Umbrici nominis forma kumen addita vocis particula -io et elisa vocali *e* ut in ablativo Umbrico kumne deducendum videtur Volscum cumn-io-s. Ceterum Umbrice kumen e kup-men seu kub-men ortum crediderim eadem syllaba ad radicem verbi adfixa atque in nu-men, i. e. no-men, ita ut ku-men ab eadem stirpe prodierit unde in lingua Sanscrita kumbha, i. e. urna, vas aquarium, modius (*Pott. Etym. Forsch. I*, 84), Graece κύβη, κύβος, κύπη, κύπελλον, Latine cupa, cumba (*Fest. p.* 50). Quae si est vera verbi Volsci cumnios origo, recte Mommsenium de sensu eius iudicasse putabimus.

De extrema denique tituli nostri voce cetur non abhorret Mommsenius, quin Secchio assentiat, qui quattuor interpretatus est (*Bullet. del. Inst. arch. 1846. p.* 15), quamvis pro Volscopis, cum quo Oscae et Umbricae eiusdem pronominis formae plane congruunt, ad similitudinem Osci petora, Umbrici petur etiam apud Volscos petur non cetur expectaveris.

Tamen non obliviscendum est ne Latinam quidem linguam plane sibi constare in tenui consonanti *c* seu *qu* aut servanda aut cum labiali *p* permutanda. Reperiuntur enim formae quis-que et quis-p-iam pro quis-pe-iam, cocus, coquo et popa, popina ad similitudinem Graeci *πέπ-τω*, equus et Epona ut Graece *ἔππος*; contra lupus gutturalem consonantem in labialem mutavit, ubi Graeca lingua *k* servavit in *λύκος*. Itaque etiam Volscorum pronomine *pis* non refellitur fieri potuisse, ut in eorum lingua numerale cetur sonnerit, simillimum Lithviorum *keturi*.

Ad hoc observandum est haud raro in dedicationum formulis vasa forma ac numero distincta reperiri deis dono data. Sic enim legimus apud Livium, V, 25: Pondere ab singulis auri accepto aestimato, ut pecuniae solverentur, crateram auream fieri placuit, quae donum Apollini Delphos portaretur. *Orell.* 1301: Iunoni Placidiae Conservatrici Augustae Claudia sabbatis bullam d. d.; addidit et scyphum et tripodem Fortunae Aug. *Orell.* 2473: D. M. Primillae Aestiones; cui et sacris domesticis offerre concesserat, ollas VI minores et liberis eius in avito conditorio indulsit C. Cincius Primigenius et Aelio Septimillo nepoti et Luciano. *cf. Orell.* 2525: numerum ollarum decem. Quodsi ex his dedicationum formulis edocemur, scyphos, cantharos, ollas sex, ollas decem numinibus oblata esse, non mirum est etiam Vesunae deae a medice Pacvio Antini quatuor vasa sacra dedicata esse.

Quamvis igitur non desint argumenta, quibus sustentari possint, quae priores interpretes de vocibus *cumnios* et *cetur* coniecerunt, tamen non ita de eis dictum volo, tamquam aliter interpretandi omnes vias reclusas esse pro certo habeam, aut omnem scrupulum de eis mihi evulsum esse sentiam, sed ut eis, qui hanc rem retractare voluerint, aptas praebeam ansas, quibus uti possint ad Mommsenii sententiam aut confirmandam aut infirmandam. His enim me praesto esse tota hac descriptione volui, non eis qui mirum quantum sibi sapere et critici emunctae naris esse videntur, si quaestiones nostra demum aetate susceptas de linguis Italiae sermoni Latino propinquis ac consanguineis ignorantiam fronte et supercilio tegentes tricas et coniecturarum farraginem nunc quoque appellare non desistunt.

Iam vero enucleatis, quantum in me erat, monumentis Volscae linguae ad alterum illud haec disputatio transeat necesse est, ut comparata Volscorum vocalium et consonantium natura et proprietate cum Latinis, Oscis, Umbricis, Sabinis statuatur, quem locum Volscorum sermo in familia, ut ita dicam, linguarum Italicarum tenuisse videatur. Qua in re cum longe maximi sit momenti quaestio de vocalibus instituenda, ab hac nescio an iure initium fiat. Et quidem in hac ipsa quaestione praeter cetera perscrutandae erunt eae vocales linguae Volscae, quas e diphthongis ortas esse comparatis Romanorum, Oscorum, Sabinorum diphthongis quibusdam optime intellegitur. Inter quas primum quaerendum videtur de vocali *e* Volscorum e diphthongo *ai* orta. Quamobrem primum ascribam recensum verborum e vetustissimis linguae Latinae monumentis depromptorum, quae per *AI* diphthongi notam scripta invenimus, appositis Oscis quibusdam vocabulis, quae in antiquioribus huius linguae titulis per litteras *AF* scripta leguntur, quarum alteram *F* constat medium quendam inter *i* et *e* sonum indicasse. Cum his vero conferri poterunt perpauca Sabinorum verba, in quibus eundem diphthongum atque in Latinis inesse apparebit.